

Illustratrice Anna Wijthoff (1864-1947)

Haar leven, haar illustraties en de receptie van haar werk

Chris Berkers; 3686892

Bachelorscriptie Kunstgeschiedenis – Universiteit Utrecht
20 maart 2014 – 13.349 woorden
Onder begeleiding van Saskia de Bodt

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
Biografie	6
<i>Opleidingen</i>	6
<i>Anna als illustrator</i>	8
<i>Anna als kunstschilder</i>	10
<i>Kunstenaarsvereniging en tentoonstellingen</i>	11
Illustraties en illustratoren rond 1900	12
<i>Visies op het illustratorenvak</i>	12
<i>J.W. Gerhard</i>	13
<i>D. Wouters</i>	14
Anna's illustraties beschreven	16
<i>Techneek en stijl</i>	16
<i>Gewassen pentekening</i>	16
<i>Pentekeningen</i>	19
<i>Kopversieringen</i>	21
<i>Voorstelling</i>	22
<i>Relatie tekst en beeld</i>	26
<i>Zangvogeltje (1894)</i>	26
<i>Frank en Paula (1897)</i>	27
<i>Een kippengeschiedenis (1901)</i>	29
<i>Het prinsesje en de gouden vogel (1902)</i>	31
<i>Nijenheuvel (1904)</i>	33
<i>Kleine Betje uit de pastorie (1925)</i>	34
<i>Een bijzondere plek in het oeuvre</i>	35
Anna besproken door de critici	36
<i>Onbekend werk herkend</i>	36
<i>Anna vergeleken met haar tijdgenoten</i>	36
<i>Lof over stijl</i>	38
<i>Tekst of illustratie?</i>	38
<i>Anna tentoongesteld</i>	40
Conclusie	41
Literatuurlijst	43
<i>Boeken</i>	43
<i>Archieven</i>	44
<i>Krantenartikelen</i>	45
<i>Websites</i>	47
Afbeeldingenlijst van illustraties	48
Afbeeldingenlijst van schilderijen	53
Bijlagen	58
<i>I Lijst van boeken geïllustreerd door Anna Wijthoff</i>	59
<i>II Lijst van schilderijen door Anna Wijthoff</i>	62
<i>III Lijst van tentoonstellingen van Anna Wijthoff</i>	63
<i>IV Henriëtte Wijthoff</i>	67
<i>V Mevrouw van Osselen-van Delden</i>	68

Voorwoord

Exact een jaar geleden heb ik het onderzoek naar twee tijdschriften uit de vroege twintigste eeuw afgerond. Hierin werden de advertenties in *De vrouw & haar huis* (onder leiding van Elis M. Rogge) en *Het huis: oud & nieuw* (onder leiding van Eduard Cuypers) vergeleken. Dit onderzoek werd uitgevoerd in het kader van de onderzoekswerkgroep over illustratie voor de bachelor Kunstgeschiedenis aan de Universiteit Utrecht onder begeleiding van prof. dr. Saskia de Bodt. Haar enthousiasme en gedrevenheid in een wetenschappelijke en kunsthistorische benadering van illustraties is aanstekelijk, waardoor ik geïnteresseerd ben geraakt in dit ondergeschoven kindje van de kunstgeschiedenis.

Van juli tot november 2013 heb ik stage gelopen bij het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in Den Haag waardoor ik een brede basiskennis heb over illustratoren van 1850 tot heden. Het RKD beheert een grote collectie archief-, documentatie- en bibliotheekmateriaal over Westerse kunst van de late middeleeuwen tot heden. Nederlandse kunst neemt een belangrijke plaats in. Bij de afdeling Digitale Collecties (onder leiding van dr. Rieke van Leeuwen) heb ik me bezig gehouden met het opzoeken en invoeren van biografische gegevens en portretten in de online te bezoeken database RKD Explore. Ook drs. Jeroen Kapelle, assistent conservator beelddocumentatie Negentiende Eeuw en specialist in twintigste eeuw illustratoren, heeft mij tijdens de stage begeleid.

De stage maakt deel uit van het vooronderzoek voor de biografieën van illustratoren in het *Illustratorenboek* onder redactie van prof. dr. Saskia de Bodt en drs. Jeroen Kapelle. Naar verwachting zal dit boek in 2014 worden uitgegeven. Daarnaast was de stage de oriënterende fase voor deze bachelor scriptie. Het behandelen van meer dan 200 illustratoren over een periode van 1880 tot heden heeft geleid tot een brede basiskennis in de wereld van de illustratoren.

In dit onderzoek zal ik in gaan op het leven en het werk van de illustratrice Anna Wijthoff. De gegevens die in dit onderzoek naar voren komen zijn verkregen via materiaal uit archieven van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag, het Gemeente Archief Amsterdam en het Noord-Holland Archief in Haarlem.

In de bijlage is een volledige lijst van geïllustreerd werk van Anna Wijthoff terug te vinden. Niet alle boeken staan als zodanig in het Centraal Bestand Kinderboeken. Door het bekijken van alle boeken van de schrijfsters Henriëtte Wijthoff, mevrouw van Osselen-van Delden, A.J. van Rije en E.C. Houbolt en E.C. Fabius-Cremer Eindhoven heb ik deze lijst aan kunnen vullen.

De schilderijen en tekeningen die van Anna Wijthoff bekend zijn, zijn terug gevonden via catalogi van tentoonstelling waar haar werk te zien was. In de meeste gevallen blijft het bij een titel. Naar het jaar waarin het gemaakt is, kan enkel gegist worden. Van slechts vijf werken is beeldmateriaal beschikbaar.

Naast een uitgebreide biografie van Anna Wijthoff is er ook een korte biografie gewijd aan Henriëtte Wijthoff en mevrouw van Osselen-van Delden opgenomen in de bijlage omdat deze achtergrondinformatie noodzakelijk is voor het bespreken van de illustraties van Anna Wijthoff.

Inleiding

Mijn bachelorscriptie zal een beeld schetsen van de illustratrice Anna Wijthoff. Tussen 1894 en 1930 illustreerde ze meer dan 50 jeugdboekjes van onder andere haar zus Henriëtte Wijthoff en haar achternicht Bertha Elisabeth van Osselen-van Delden. Naast haar werk als illustratrice heeft zij ook enkele olieverfschilderijen en aquarellen gemaakt.

Voor mijn onderzoek was er nauwelijks iets bekend over Anna Wijthoff. Enkele auteurs in de kunsthistorische illustratorenwereld hebben haar eerder terloops genoemd in boeken of artikelen, maar van gedetailleerde informatie is geen sprake. Onder andere mijn docent en begeleidster prof. dr. Saskia de Bodt schreef in *Prentenboeken: ideologie en illustratie 1890-1940* (2003) een stukje over de illustraties van het jeugdboekje *Een kippengeschiedenis* (1901). Volgens haar zou Anna Wijthoff altijd in de schaduw van haar schrijvende zus Henriëtte Wijthoff hebben gewerkt. Deze uitspraak zette mij aan het denken en was de directe aanleiding voor het onderzoek.

Dat er gezegd wordt dat Anna Wijthoff in de schaduw van haar zus werkte is geen vreemde gedachte. Rond 1900 werd het illustratorenvak nauwelijks erkend, en al helemaal niet als het om het illustreren van kinderboeken ging. De tekst van het kinderboek werd gezien als kunstwerk en de schrijver was de kunstenaar. Daarnaast was ook de positie van de vrouw in de kunst ongunstig. Kunstbeoefening was alleen tijdverdrijf voor welgestelde dames. Anna behoorde onder deze categorie. Het maken van kunst, laat staan illustraties, kon op geen enkele manier een beroep zijn voor dames.¹

Toch was het rond 1900 niet vreemd dat vrouwen les namen in de teken- en schilderkunst, zoals ook Anna deed. Dit droeg bij aan de persoonlijke ontwikkeling en bevorderde de kijk op het schone. In dezelfde tijd ging ook de discussie over 'het goede kinderboek' onder invloed van het pedagogisch en sociaal ideaal. Dit was in de lijn van de positie van de vrouw want zij werden geacht na hun kunstonderwijs te stoppen met kunstbeoefening en zich te richten op het opvoeden van kinderen en het huishouden. In de praktijk echter, bleef ruim een derde van de gehuwde vrouwen werkzaam als kunstenaar.² Het goede kinderboek moest bijdragen aan de opvoeding van het kind. Dit is de basis van de visie van zowel J.W. Gerhard in 1905 als van D. Wouters die in 1913 op het stuk van Gerhard commentaar geeft. Aan de hand van voorbeelden van illustraties geven zij hun visie op het kinderboek weer, waarbij Gerhard ook specifiek Anna Wijthoff benoemt.

Naast de twee uitgebreide stukken van Gerhard en Wouters zijn er ook nog tal van kleine kritieken terug te vinden in de regionale en landelijke pers. Ondanks dat deze voornamelijk anoniem waren, weten we dat dit veelal kunstenaars waren die kritiek leverden vanuit hun vakkennis. Ondanks dat veel kritieken kort en bondig waren, ze besloegen vaak slechts enkele regels, worden er stevige uitspraken gedaan over de kwaliteit en de waardering van de illustraties. We kunnen hier dan ook conclusies uit trekken wat betreft de perceptie van het werk van Anna Wijthoff door de critici. Hoewel Anna veelvuldig deelnam aan grote tentoonstellingen zoals de *Tentoonstelling van levende meesters* wordt er in geen enkele kritiek over haar werk gesproken. Dit betekent echter niet dat het haar werk aan kwaliteit ontbrak. De kunstkritiek in die tijd was niet gericht op kunstenaressen wat voortkwam uit de positie van de vrouw en de kunstenaar.³

Een punt dat bij de bestudering van illustraties niet kan worden overgeslagen is de relatie tussen woord en beeld. In *Art, word and image. Two Thousand Years of Visual/Textual Interaction* door John Dixon Hunt, David Lomas, Michael Corris (2011) worden vier relaties

¹ Hanna Klarenbeek, *Penseelprinsessen en broodschilderessen. Vrouwen in de beeldende kunst 1808-1913*, Bussum 2012, p. 8.

² Klarenbeek 2012 (zie noot 1), p. 95.

³ Klarenbeek 2012 (zie noot 1), pp. 164-166.

tussen woord en beeld beschreven: expliciet, impliciet , aanvullend of samenwerkend.⁴ In het geval de illustraties van Anna Wijthoff is dit duidelijk aanvullend, zeker gezien het doel van opvoeden van het kinderboek.

Ik heb er bewust voor gekozen eerst de illustraties te analyseren voordat ik de relatie tussen tekst en beeld bespreek. Hierdoor wordt namelijk duidelijk dat tekst en illustratie niet los van elkaar kunnen worden gezien. Als je deze relatie nader bestudeert kun je tot andere conclusies komen dan wanneer je enkel naar de illustraties kijkt.

In deze bachelor scriptie zal ik ingaan op het leven en werk van Anna Wijthoff. Naast aandacht voor haar illustraties, zullen ook kort haar werkzaamheden als schilder besproken worden. Haar illustraties zullen in detail behandeld worden: de stijl en techniek maar ook de voorstelling komt aanbod. Daarnaast zal dit alles in een context geplaatst worden, waarbij in wordt gegaan op hoe er over illustreren en illustratoren gedacht werd rond 1900. Speciale aandacht zal uitgaan naar hoe Anna Wijthoff besproken werd in kritieken in landelijke en regionale dagbladen. Door het schetsen van de context waarin Anna werkzaam was, wordt duidelijk gemaakt waarom Saskia de Bodt heeft geschreven dat zij werkzaam was in de schaduw van haar zus Henriëtte.

⁴ John Dixon Hunt, David Lomas, Michael Corris, *Art, word and image. Two Thousand Years of Visual/Textual Interaction*, London 2011.

Biografie

Anna Catharina Frederika Wijthoff werd op 19 oktober 1863 geboren in Amsterdam. Ze was een telg van een familie van suikerraffinadeurs. De door haar grootvader gestichte fabriek P.G.L. Wijthoff & Zn behoorde rond de tijd dat Anna werd geboren tot de vijf grootste suikerraffinaderijen van Amsterdam.⁵ Pieter George Lodewijk Wijthoff (?-1881) legde daarmee de basis voor het familiekapitaal. Vader Abraham Willem Wijthoff (1830-1880) werkte als 'operator' in de suikerfabriek en was getrouwd met Anna Catharina Frederika Kerkhoven (1835-1918). Samen kregen zij vier kinderen. Het gezin was zowel technisch als cultureel onderlegd. Anna's zus Clara Henriëtte Wijthoff (1861-1949) schreef meer dan twintig kinderboeken. Zus Anna Geertruida Wijthoff (1859-?) en haar broer Abraham Willem Wijthoff (1865-1939) waren wiskundigen.⁶ Beiden publiceerden op dit terrein, maar de artikelen van Abraham Willem zijn nu nog van interessant want hij heeft een grote bijdrage geleverd aan wiskundige termen. In recente wiskundige artikelen wordt nog steeds naar hem verwezen.⁷

De familie Wijthoff heeft dus zijn sporen nagelaten. Daarnaast is het niet onbelangrijk te noemen dat zij tevens familie waren van geliefd kinderboekenschrijfster mevrouw Bertha Elisabeth van Osselen van Delden (1847- 1936). Zij was een achternicht van Anna Wijthoff. Over haar en haar familie is veel meer bekend.⁸ Anna heeft regelmatig de jeugdboekjes van mevrouw van Osselen-van Delden geïllustreerd.

Anna heeft haar hele leven in Amsterdam gewoond. Waarschijnlijk altijd op de P.C. Hoofdstraat 21. Hier woonde ze ten tijde van haar opleiding aan de Rijksakademie⁹, maar viert ze ook haar tachtigste verjaardag.¹⁰ Een jaar later, op 29 maart 1944, komt Anna in haar geboorteplaats te overlijden.¹¹ Net als haar zus Henriëtte is Anna nooit getrouwd geweest.

Opleidingen

Voor haar carrière als illustratrice volgde Anna enkele kunstzinnige opleidingen en cursussen. Deze waren allen gericht op schilderkunst waardoor Anna als illustratrice waarschijnlijk autodidact is, net zoals vele anderen uit haar tijd. Een specifieke illustratorenopleiding bestond immers niet. Op zestienjarige leeftijd volgde Anna les in aquarellen van Ernest Sigmund 'Ernst' Witkamp Jr.¹² Hij was net als Anna lid van Arti &

⁵ H.W. Lintsen (red.), *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel I. Techniek en modernisering. Landbouw en voeding*, Zutphen 1992, p. 232.

⁶ Mary Wyer e.a., *Women, Science, and Technology: A Reader in Feminist Science Studies*, Maryland 2013, p. 267.

⁷ Clark Kimberling, professor Wiskunde, over Willem Abraham Wijthoff, Faculty Evansville <<http://faculty.evansville.edu/ck6/bstud/Wijthoff.html>> (13 januari 2014)

⁸ Conny Meijer, 'B.E. van Osselen van Delden', in: *Lexicon jeugdliteratuur*, juni 1988. Jeroen Kapelle, *Thee, tuin en atelier. Thee, tuin en atelier. Schildersechtpaar Jan Kleintjes en Hedwig Kleintjes-van Osselen*, Zutphen 1999.

⁹ Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), *Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij Arti et Amicitiae gevestigd te Amsterdam*.

¹⁰ Anoniem, 'Mej. A.C.F. Wijthoff tachtig jaar', in: *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 27 oktober 1943.

¹¹ Stamboekgegevens ontleend van www.humanitarisme.nl.

¹² Saskia de Bodt & Jeroen Kapelle, *Ideologie en illustratie. 1890-1950*, Amsterdam 2003, p. 259.

Amicitiae.¹³ De Amsterdamse schilder Ernst Witkamp was, met Nicolaas van der Waay en Jacobus van Looy, een van de eerste leerlingen van August Allebé, directeur van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Witkamp maakte genre- en figuurvoorstellingen, landschappen, stillevens, stadsgezichten maar ook wand- en plafondschilderingen. Echter stond hij vooral bekend om zijn historiestukken en portretten. Zijn veelzijdigheid blijkt ook uit het feit dat hij illustraties maakte voor grote tijdschriften. Van 1894 tot 1897 was Witkamp werkzaam als conservator van het museum Fodor¹⁴ in Amsterdam.¹⁵

Op 28 december 1880 deed Anna toelatingsexamen aan de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam die op dat moment onder leiding stond van August Allebé. De Rijksakademie is altijd erg gericht geweest op realistische schilderkunst. Allebé stimuleerde de zoektocht naar een eigen stijl binnen de schilderkunst. Leerlingen genoten dan ook van een grote vrijheid, nadat zij de basisbeginstelen van de schilderkunst onder de knie hadden.¹⁶

Anna Wijthoff begon in 1881 op de Rijksakademie. In dit jaar startten Jan Toorop (tot 1882), Antoon der Kinderen (tot 1885) en Jan Veth (tot 1885).¹⁷ Samen met Anna werden slechts twee andere dames toegelaten: J. M. E. Kerten (tot 1882) en Christine Kritzler (tot 1886) (zie p. 7) met wie Anna vele lessen volgde.¹⁸ Anna werd naar leiding van haar toelatingsexamen met volle overtuiging toegelaten. Al in haar eerste jaar in 1881 was zij een goede leerling. In de vijf daaropvolgende jaren nam ze deel aan de teken- en boetseerklas onder F. Stracké, perspectief en ornament onder J.W. Kaiser, bouw en ornamentiek ook onder J.W. Kaiser, esthetiek onder J.A. Alberdingk Thijm en de schilderklas onder B. Wijnveld. Lessen in etsen, graveren en lithografie van J.J. Aarts. Tekenen naar antiek, plastische anatomie en proportieeler van August Allebé, S. Altman of C.L. Dake volgde zij niet.¹⁹ Anna was een ijverige leerling. Haar resultaten waren alle jaren bovengemiddeld. Haar aanleg en ijver (wat omgeschreven wordt als aanwezigheid bij de lessen) was uitmuntend; ze maakte zeer goede vorderingen. In het stamregister, een boek waarin de begindatum, einddatum en resultaten van alle ingeschreven leerlingen van de Rijksakademie van alle jaren werd genoteerd, staat bijgeschreven dat zij 'eene zeldzame compositiegave' had.

Kunstgeschiedenis interesseerde haar blijkbaar weinig: daar was ze te weinig aanwezig om te kunnen beoordelen.²⁰ Ook bouw en ornamentele stijlen waren niet haar sterkste punt. Ze scoorde een 3 (voldoende) op een schaal van 5.²¹

¹³ Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij Arti et Amicitiae gevestigd te Amsterdam.

¹⁴ Het museum Fodor aan de keizergracht in Amsterdam opende zijn deuren in 1863. Het toonde de kunstcollectie van Carl Josph Fodor, die zijn de werken na zijn dood in 1860 aan de Gemeente Amsterdam had overgelaten.

Stadsarchief Amsterdam, Archief van het Museum Fodor (1968-1992), bnr. 5446.

¹⁵ Pieter Scheen, *Witkamp jr, Ernest Sigismund ('Ernst')*, in: *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, 's-Gravenhage 1981, p. 589.

¹⁶ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 60.

¹⁷ Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij Arti et Amicitiae gevestigd te Amsterdam.

¹⁸ A.J. der Kinderen, *Rijksakademie van Beeldende Kunsten*, Amsterdam 1909

¹⁹ Noord-Hollands Archief (NHA), Archief van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten (RBK), Chronologisch overzicht van de hoogleraren-directeuren 1870-1997 [1989], bnr. 90.

²⁰ Noord-Hollands Archief (NHA), Archief van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten (RBK), stamregister van studenten 1870-1997, bnr. 90.

²¹ Noord-Hollands Archief (NHA), Archief van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten (RBK), stamregister van studenten 1870-1997, bnr. 90.

Na haar opleiding aan de Rijksakademie stopte Anna niet met studeren. Ze volgde in 1887 en 1888 avondcursussen modeltekenen op de kunstinstelling Felix Meritis in Amsterdam onder leiding van de schilder Hendrik Johannes Haverman. Hij schilderde portretten, landschappen en stadsgezichten en was net als Witkamp en Anna een leerling van Allebé aan de Rijksakademie geweest. Behalve dat hij schider was, schreef Haverman ook kritieken voor *De Gids*.²²

In 1887 maakt Anna haar debuut op de Tentoonstelling van Levende Meesters in Amsterdam met het schilderij *Meisje met waterbloemen* (1887) (afb. 1). Dit werk werd aangekocht door het bekende

Afb. 1. Anna Wijthoff, *Meisje met waterbloemen*, 1887

verzamelaarsechtpaar Abraham en Louisa Willet-Holthuysen. Zij hebben dit werk nooit verkocht want het is nu in de collectie van het Amsterdam Museum die hun collectie beheert.

Anna Wijthoff won tweemaal de Koninklijke Subsidie. Dit was een aanmoedigingsprijs voor jonge kunstenaars die werd uitgereikt in de naam van Koning Willem III. Prijswinnaars werden gekozen door bestuurders van kunstenaarsvereniging Arti et Amicitiae waar Anna ook lid van was. In 1886²³ en 1887²⁴ wonnen naast Anna haar studiegenootje Christine Kritzler en grote namen zoals Jan Toorop en George Breitner de prijs.²⁵ Het bedrag dat Anna won was 200 gulden, hetzelfde bedrag dat je voor een klein schilderij van haar betaalde.²⁶ 1887 was het laatste jaar dat de winnaars gekozen werden door een commissie vanuit Arti. Vanaf 1888 wordt er een nieuwe commissie ingesteld waar onder andere Herman F. Ten Kate en Jhr. Heemskerk van Beest lid van zijn.²⁷

Anna als illustrator

Het is onwaarschijnlijk dat Anna volledig geleefd heeft van haar werk als illustrator. Het is niet bekend dat zij andere werkzaamheden heeft gedaan dan illustreren en schilderen. Waarschijnlijk zal zij geleefd hebben van het familiekapitaal dat verdiend was met de suikerraffinaderij P.G.L. Wijthoff en Zn.

²² Pieter Scheen, 'Anna Catharina Frederika Wijthoff' in: Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880, 's-Gravenhage 1981, p. dl. 2, p. 635.

²³ Kunstenaars die in 1886 de Koninklijke Subsidie wonnen waren mejuffrouw Suze Robertson. G.H. Breitner, M.A.J. Bauer, Rudolph Haak en Jan de Jong te Den Haah; Gerhard J. Bos te Utrecht; Henri Luyten, P.ph. Rink, Albert Halberstadt en Arthur Briët te Antwerpen, Jan Toorop te Brussel; Jan Voerman, Aug. J. Le Gras, Ch. B. Dankmeijer, Ed. Frankfort, Hobbe Smith, J. Ed. Karsen, Henri J. De Cock, W.J. Willemsen, E.R. De Schaap, mejuffrouw A.C.F. Wijthoff en mejuffrouw C. Kritzler te Amsterdam.

²⁴ Kunstenaars die in 1887 de Koninklijke Subsidie wonnen waren Jan Toorop, M.A. J. Bauer, Rudolph Haak, W.H. de Zwart, A.G. de Jong, H.O. van Thol en mejuffrouw Suze Roberson te Den Haag; Jan de Jong, P.O. de Mooir, J.E.H. Akkeringa, F.D. Oerder en W. Wiggers te Rotterdam; P.P. Rink, Arthur Briët, W.J. Willemsen en N.W. Hendrikse te Antwerpen; Leonard Sohaeken te Brussel; G.H. Breitner, C.B. Dankmeyer, mejuffrouw A.C.F. Wijthoff en mejuffrouw C. Kritzler.

²⁵ Anoniem, 'Kunst en Letteren', De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad, 2 maart 1887.

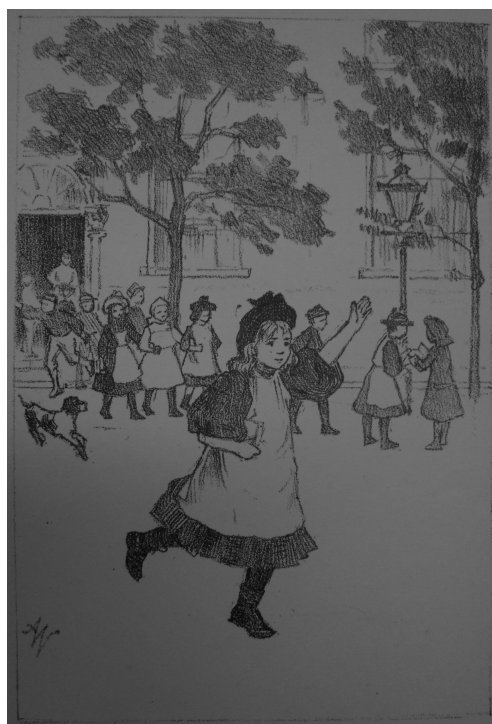
²⁶ Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Den Haag

²⁷ Anoniem 1887 (zie noot 24).

Tussen 1894 en 1925 illustreerde Anna ruim 50 kinder- en jeugdboekjes, voornamelijk van haar zus Henriëtte (zie bijlage IV) en B.E. van Osselen-van Delden (zie bijlage V) maar ook geschreven door A.C. Kuiper; M.E. Fabius-Cremer Eindhoven en A.J. van Rije & E.C. Houbolt.²⁸ Het lijkt alsof het werk van Anna niet altijd erkend werd, want meer dan eens werd zij niet genoemd op de titelpagina, waarschijnlijk omdat illustrator niet als vak werd gewaardeerd. Met name in de boeken van mevrouw van Osselen-van Delden wordt zij lang niet altijd genoemd. Echter is haar werk naast een duidelijke stijl ook te herkennen aan het signatuur (A. Wijthoff of A.W.) welke zij steevast bij elke illustratie plaatste. In de boeken die geschreven waren door Henriëtte Wijthoff wordt Anna wel genoemd op de titelpagina.

Het eerste werk dat Anna illustreerde, *Zangvogeltje. Pinkstervertelling* (1894) (afb. 2) is geschreven door Henriëtte Wijthoff en werd uitgegeven door de Amsterdamse uitgeverij Delsman en Nolthenius. Het boekje gaat over een meisje van twaalf jaar dat voor haar broertjes en zusjes moet zorgen nadat haar moeder is overleden. In 1897 heeft uitgeverij Allert de Lange in Amsterdam voor het eerst een boekje dat geïllustreerd is door Anna Wijthoff uitgegeven (*Frank en Paula* door Mevrouw van Osselen-van Delden). Op een enkel uitstapje naar Vincent Loosjes en E.L.E. Dantzig/L.J. Veen na zullen al haar boeken verschijnen bij Allert de Lange.²⁹

Allert de Lange is begonnen als boekhandel aan het Damrak 62 in Amsterdam. Al vanaf het begin had de zakenman in hart en nieren het plan om een fonds van eigen uitgaven op te bouwen. *Onze gevederde vrienden; Tijdschrift voor vogelliefhebbers, kweekers en handelaren* was het eerste wat bij Allert de Lange verscheen. Door de advertenties in het tijdschrift kon hij zijn boekenwinkel staande houden. Na dit tijdschrift, dat slechts drie jaar heeft bestaande, kwamen er nog enkele andere tijdschriften uit bij Allert de Lange. Tussen 1880 en 1905 gaf Allert de Lange voornamelijk kinderboeken, romans, taal- en reisgidsen en kunstboeken uit. Dit zou jarenlang het gezicht van de uitgeverij bepalen.³⁰

Afb. 2. Anna Wijthoff, *Zangvogeltje. Pinkstervertelling*, 1894 (Henriëtte Wijthoff)

²⁸ Richard van Schoonderwoerd den Bezemer, 'Schrijven is een worsteling en een genade. Enkele medespelers binnen de protestants-Christelijke jeugdliteratuur 1900-1945', in: *Literatuur zonder leeftijd*, afl. 64, vol. 18, 2004, p. 90.

²⁹ Zie bijlage I

³⁰ Toke van Helmond, *100 jaar Allert de Lange*, Amsterdam 1980, pp. 9-13.

Anna als kunstschilder

Anna maakte olieverfschilderijen, pasteltekeningen en aquarellen die zij exposeerde op verschillende tentoonstellingen in Nederland. Afgaand op de titels schilderde ze genrestukken, stillevens en portretten. Op 17 november 2009 is door het Vendu Notarishuis in Rotterdam het werk *Stilleven met fruit* (datering onbekend) (afb. 3.) ter veiling gebracht.

Afb. 3. Anna Wijthoff, *Stilleven met fruit*, datering onbekend

Het uit ca. 1930 afkomstige olieverfschilderij *Meisjeskopje* (afb. 4) is eigendom van het Historisch Museum in Deventer. Op basis van slechts twee portretten kunnen we enkel aannames doen in de ontwikkeling van haar werk. Het werk *Meisje met waterbloemen* (afb. 3) is het vroegste portret van de twee. Het laat zien hoe een meisje in sobere kleding en witte lelies schikt in een metalen vaas of kan. Het is fijner geschilderd dan het grove portret uit omstreeks 1930, genaamd *Meisjeskopje*. Op dit portret is een jong meisje afgebeeld welke van rijkere afkomst lijkt dan het meisje met de lelies. Toch heeft ook dit werk een sobere uitstraling. De verftoets op het laatste portret is zichtbaarder. Hierdoor is er nauwelijks stofuitdrukking te zien. De kleding in het portret van het meisje met de waterbloemen lijkt enige stofuitdrukking te hebben, net als het kleedje onder de vaas. Ook de haren van haar haar zijn en de bloemen zijn veel fijner getekend.

Op het schilderij *Meisje met waterbloemen* (afb. 3) is de invloed van Witkamp terug te zien. Zowel Anna als Witkamp gebruiken een goede tekening als basis voor het schilderij en de keuze voor genrestukken (bijna portretten) van eigentijdse meisjes komen terug in het werk van beiden. (afb. 5) Daarnaast doet het werk van Anna academisch aan. August Allebé, maar met name de Rijksakademie vroegen van hun leerlingen een realistische schilderijstijl.³¹

Afb. 4. Anna Wijthoff, *Meisjeskopje*, ca. 1930

Afb. 5. Ernst Witkamp, *Studie van een jonge vrouw*, 1894

³¹ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 60.

Kunstenaarsvereniging en tentoonstellingen

In 1888 wordt Anna lid van Arti & Amicitiae in Amsterdam. Arti & Amicitiae is een vereniging van beeldend kunstenaars en kunstliefhebbers, welke gevestigd is aan het Rokin 112. In ieder geval tot 1938 maar waarschijnlijk tot haar dood in 1944 is Anna 'gewoon' dameslid van deze kunstenaarsvereniging.³²

Van 1895 tot 1915 heeft Anna jaarlijks deel aan verschillende tentoonstellingen deelgenomen. Voornamelijk op de tentoonstelling van Arti et Amicitiae was haar werk regelmatig te zien. Over de tentoonstelling uit 1904 wordt geschreven dat er 'een aardige schets van een lezend meisje' van haar hand was te zien.³³ Waarschijnlijk ging het om het werk *In den lectuur verdiept* (in of voor 1904) waarvan geen beeldmateriaal beschikbaar is.

Het waren met name aquarellen, pasteltekeningen en olieverfschilderijen die Anna exposeerde. Daarnaast is haar werk te zien geweest op verschillende tentoonstellingen van Levende Meesters in Amsterdam en Rotterdam en op de Internationale Tentoonstelling van Schilderijen in Maastricht, zowel met aquarellen en als olieverfschilderijen. Meestal waren schilderijen en tekeningen te zien, maar van de bekende Tentoonstelling voor Vrouwenarbeid in Den Haag in 1898 is bekend dat daar juist haar illustratieve werk tentoon werd gesteld. Naast plek voor de industriescholen, was er op deze tentoonstelling ook een kleine plaats gereserveerd voor 'textiele en versierende kunst'. Van Anna waren de illustraties in het boek *Dreumesje* (Henriëtte Wijthoff, 1897) te bewonderen, 'welke op dat moment bekend was onder de kleine collega's'.³⁴ Ook op de tentoonstelling *De Vrouw 1813-1913* op het landgoed Meerhuizen aan de Amsteldijk in Amsterdam was werk van Anna te bewonderen.³⁵ Daarnaast nam ze deel aan kleine exposities zoals in 1898 in het Stedelijk Museum in Haarlem, als eerbetoon aan Frans Hals.³⁶

³² Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij Arti et Amicitiae gevestigd te Amsterdam.

³³ Anoniem, 'Tentoonstelling van Kunstwerken, vervaardigd door leden van Arti.', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 17 april 1904.

³⁴ Anoniem, 'Kijkjes op de tentoonstelling van vrouwenarbeid. XXVI', *Het nieuws van den dag: kleine courant*, 15 september 1898.

³⁵ Marjan Groot, *Vrouwen in de Vormgeving. 1880-1940*, Rotterdam 2007, p. 548.

³⁶ Anoniem, 'Opera Italiana', *De Telegraaf*, 20 oktober 1898.

Illustraties en illustratoren rond 1900

Illustreren als vak werd nauwelijks erkend aan het begin van de twintigste eeuw. Natuurlijk waren er wel een aantal bekende figuren zoals Sijtje Aafjes, Nelly Bodenheim, Rie Cramer, Louis Ramaekers, Freddie Langeler en Bas van der Veer, maar echt erkend als vak was illustratie nog niet, zeker niet als het om kinderboeken ging. Het waren over het algemeen de schrijvers die werden gezien als de kunstenaars van het boek.³⁷

Veel kunstenaars werkte enkel als illustrator om wat geld te kunnen verdienen om van te leven.³⁸ Onder de critici leidde dit weleens tot kritiek. Zo zegt Wouters in 1913: 'De illustrators zijn voor 't meerendeel jonge menschen met veel teekenvaardigheid, met akte M.O. tekenen met eenigen artistieken aanleg, die om te kunnen leven wat moeten verdienen.'³⁹

Het feit dat er geen specifieke illustratorenopleiding bestond in Nederland droeg niet bij aan de waardering van de illustrator als kunstenaar. De meeste die werkzaam waren in dit veld hadden enkel een M.O. of L.O. akte tekenen. Anderen, zoals Anna Wijthoff, hadden een volledige opleiding gedaan aan de kunstacademie. Voor hen was het illustratorenvak vaak weinig uitdagend. De manier waarop geïllustreerd werd was erg vastgelegd. Kwaliteit werd bepaald door gezichtsuitdrukkingen en kleine details. Deze artistieke beperking was niet motiverend voor illustratoren, waardoor tekening grof en schetsmatig werden.⁴⁰ Van illustratoren werd weinig variatie in stijl en techniek verwacht. Dit hing samen met de visies op 'het goede kinderboek'.

Visies op het illustratorenvak

Aan het eind van de negentiende eeuw ging de discussie over hoe boeken en hun illustraties binnen de samenleving pasten. Deze discussie kan worden gezien in het kader van de volksverheffing. Rond 1880 was dit actueel vanwege de klassentegenstellingen en het cultuurverval. Onder invloed van een aantal opvoedkundige hervormingsideeën werd de opvoeding in schoonheid een centraal punt.⁴¹ In het boek *Prentenboeken: ideologie en illustratie 1890-1940* worden globaal drie stromingen onderscheiden die, in meer of mindere mate overlappend, de visie op het illustreren van kinderboeken weergeven.⁴²

- De vrouwen Nellie van Kol, Nienke van Hichtum, Ida Heijermans en Mathilde Wibaut-Berdenis van Berlekom hingen een sociaal-ethische gedachte op de positie van het kinderboek aan. Een moraal in boeken zou leiden tot een betere wereld. Onderling waren er toch nog wat verschillen. Nellie van Kol zette zich af tegen het artistieke prentenboek. Illustraties moesten suggestief zijn, want anders zouden ze de kinderziel op het verkeerde been zetten. Nienke van Hichtum vond dat er enkel slechte illustraties bestonden. Het verschil tussen de tekst en de afbeeldingen was te groot. Ida Heijermans was tegen kinderboeken met schrille kleuren en grote tekeningen, voor haar een teken van vercommercialisering.⁴³

³⁷ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 16.

³⁸ Jopje Bakker, *Tekenend voor toen. Norm en vorm van illustratie in Nederlandse kinderboeken 1890-1940*, Den Haag 1984, p. 35.

³⁹ D. Wouters, *Over het illustreren van leesboeken voor kinderen*, Bussum 1913, herdruk: Schiedam 1977, p. 44.

⁴⁰ Bakker, 1984 (zie noot 37), p. 35.

⁴¹ Bakker, 1984 (zie noot 37), p. 67.

⁴² De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 16.

⁴³ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), pp. 17-21.

- Een literair-artistieke benadering op het illustreren van kinderboeken. Een aanhanger hiervan was Theo Thijsen. Het ging hem met name om het esthetisch element.⁴⁴
- Cornelis Jetses steunde de pedagogische richting. Hij 'benaderde vanuit het kind'. Een schoolboekje was overladen met opvoedkundige adviezen.⁴⁵

Recht tegenover de sociaal-ethische gedachte van Nellie van Kol stond de visie van de socialistische onderwijzer J.W. Gerhard (1864-1923). Zijn visie borduurt voort op de Duitse Kunsterziehungsbewegung. Deze beweging ontstond rond 1870 vanuit een artistiek protest tegen de overheersing van wetenschappelijk rationalisme op de kunstacademies. Vanuit het idee dat kunstenaars en kinderen een speciale gevoelsmatige band hadden, ontstond er een tak die zich inzette voor de esthetische opvoeding van het kind.⁴⁶ In de lijn van de Kunsterziehungsbewegung pleitte Gerhard voor het betrekken van kunstenaars bij het maken van kinder- en schoolboeken.

J. W. Gerhard

In 1905 publiceerde de pedagoog J.W. Gerhard de uitgave *De Aesthetische opvoeding der jeugd*. Dit was een van de eerste artikelen in Nederland waarin het geïllustreerde boek als middel wordt genoemd voor de esthetische opvoeding.⁴⁷ Gerhard wilde kunst bij het volk brengen, wat aansloot bij de tijdsgeest van de Nieuwe Kunst beweging. Kinderen moeten al op jonge leeftijd onderwezen worden in de kunst om zo een redelijk mens te worden welke onderscheid kan maken tussen goed en kwaad. 'Het goede prentenboek moet vóór alles een kunstwerk zijn.' Kinderboekillustratie moet de lezer ontspannen. Om dit te bereiken moet de kunstenaar zijn inspiratie putten uit de wereld 'waarin het kind met zijn voelen en denken, zien en fantazeeren leeft.'⁴⁸

De ideeën van Gerhard leefde naar eigen zeggen nog niet bij veel illustratoren. In het artikel geeft Gerhard kritiek op de kinderboekjes van Theo van Hoytema. Zijn getekende platen spreken niet tot de verbeelding in *Hoe de vogels aan een koning kwamen* (1892). Ook is het gebrek aan kleur en het kleine formaat van de vogels een probleem. Ondanks deze kritiek stipt Gerhard ook het beste artistieke werk van Hoytema aan. *Twee hanen* (1898) valt beter in de smaak omdat de tekeningen groter zijn van formaat. Echter is het beeld niet divers genoeg en 'biedt geen voldoende zelfwerkzaamheid aan de kinderlijke fantasie'.⁴⁹

Ook komt L.W.R. Wenckebach aan bod in het artikel van Gerhard. Naast Ben Wierkink en J.G. van Caspel wordt hij positief bekritiseerd. Enkele kunstenaressen kunnen er ook mee door zoals Nelly Bodenheim en mevrouw Midderigh-Bokhorst. Ook Anna Wijthoff wordt besproken. 'Van onze kunstenaressen heeft Anna Wijthoff wellicht nog het mooiste werk geleverd voor het kinderboek. Hare illustraties bij de lieve, eenvoudige maar zeer gevoelige verhaaltjes van Henriëtte Wijthoff zijn uitstekend, moeten klein en groot bekoren. Hare kinderen en dieren zijn zoo echt natuurlijk, vol leven en beweging. Slechts enkele zijn nietszeggend, b.v. drie maal 'n takje met een appel er aan (in *Dreumesje* (...)). Dat misstaat in het boek, dat een van der zeer weinige is, in ons land verschenen, die van artistieke eenheid van tekst en illustratie getuigen, waardoor den uitgever Allert de Lange in Amsterdam dank te zeggen is.'⁵⁰

⁴⁴ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 16.

⁴⁵ Bakker, 1984 (zie noot 37), pp. 20-21.

⁴⁶ Bakker, 1984 (zie noot 37), p. 18.

⁴⁷ Bakker, 1984 (zie noot 37), p. 20

⁴⁸ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 22.

⁴⁹ W. Gerhard, 'De aesthetische opvoeding der jeugd.' In: *Studies in Volkskracht*, tweede serie, nr. IV. Bohn, Haarlem 1905, pp. 153-154.

⁵⁰ Gerhard 1905 (zie noot 48), p. 159.

D. Wouters

Enkele jaren later wordt door de pedagoog D. Wouters het boekje *Over het illustreren van leesboeken voor kinderen* geschreven. Uit het feit dat al in 1913 een reactie op het artikel van Gerhard verschijnt, blijkt dat kinderboekillustratie toch zo hoog op de agenda stond. Wouters heeft niet alleen een mening over illustratie, maar wil de hele omgeving van het kind inrichten zodat het al vroeg gevoel voor schoonheid in kleur en vorm ontwikkelt. 'Daarom geen kale, wit-gekalkte muren meer in de vertrekken en gangen onzer scholen; maar zachte, vreugde-gevende kleuren, waartegen goede platen een uitmuntende versiering vormen. Geen platen meer, onwaar van voorstelling door kleur en lijn; natuur en waarheid, ook in 't schoolleven; met wegwerping van d'aloude deftigheid, die zoo licht verstande tot koude eenvormigheid, dat alle jonge leven verkilde.'⁵¹

Wouters is minder direct door de Duitse Kunstherziehungsbewegung beïnvloed dan Gerhard. Sterker nog, hij is tegen de te Duitse sympathiseren die bij Gerhard naar voren komen. Volgens Wouters worden de plaatjes die door Gerhard 'expressionistische en volks' genoemd worden, niet door de Nederlandse jeugd erkend. Hierdoor gaat het tegen de natuur van het kind in.⁵² Gerhards voorkeur gaat uit naar de krachtige lijnen van de Duitsers Karl Muhlmeister en Adolf Hengeler. Bovendien hebben deze in tegenstelling tot Nederlandse illustraties 'humor en geest'. Wouters gaat hier tegenin met de constatering dat de Duitse tekenstijl voor verwarring zorgt bij kinderen. Prenten moeten voornamelijk eerlijkheid in zich hebben. Wouters gaat voor kwaliteit, mits niet te artistiek van aard.⁵³ Hij zet als het ware goede, verantwoorde plaatjes af tegenover slechte illustraties om op deze manier de uitgever, illustrator, schrijver én onderwijzer het kwaliteitsverschil te tonen. De samenwerking tussen deze partijen is voor Wouters erg belangrijk. Critici hebben de taak om uitgevers op te voeden door het schrijven van kritische stukken. Maar helaas weten uitgevers volgens Wouters niet wat mooi is: '...hoe schrijvers en uitgevers ook pogen wat te geven dat den toets der critiek kan doorstaan, telkens klaarkijk blijkt, velen hunner in dezen nog zonder stuur zijn, en er maar weinig schrijvers en uitgevers gevonden worden, die de nodige bekwaamheid hebben om 't leelijke van 't mooie te onderkennen.'⁵⁴

Daarnaast levert Wouters commentaar op de cultuur die heerst onder de illustratoren. 'De illustrators zijn voor 't meerendeel jonge menschen met veel teekenaardigheid, met akte M.O. tekenen met eenigen artistieken aanleg, die om te kunnen leven wat moeten verdienen. Daarvan wordt schromelijk misbruik gemaakt'.⁵⁵ Illustratoren werken enkel om wat geld te kunnen verdienen om van te leven. Helaas zwijgen de critici in hun stukken over de illustraties, want alleen zij kunnen iets veranderen aan de heersende cultuur en maatstaven onder de illustratoren, uitgevers en schrijvers.⁵⁶

Kort gezegd waren er nogal wat op- en aanmerkingen van critici op de illustraties van kinderboeken. Zo waren er verschillende invalshoeken voor het goede kinderboek: artistiek, pedagogische en sociaal. Het werk van Anna werd door Gerhard als een van de beste beschouwd omdat zij realistisch werkt maar haar illustraties tegelijkertijd niet saai zijn. Ondanks Gerhards kritiek op het zwart-witte werk van Hoytema, heeft hij geen kritiek op de kleurloze platen van Wijthoff. Het werk zal voor Gerhard, ondanks dit punt, voldoende tot de verbeelding spreken voor kinderen.

⁵¹ Wouters 1977 (zie noot 38), pp. 2-3.

⁵² Bakker, 1984 (zie noot 37), p. 25.

⁵³ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), pp. 23-24.

⁵⁴ Wouters 1977 (zie noot 38), p. 15.

⁵⁵ Wouters 1977 (zie noot 38), p. 44.

⁵⁶ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), pp. 23-24.

Wouters pleit voor platen die een pedagogisch karakter hebben. Ze moeten hoog van kwaliteit zijn maar niet te kunstzinnig. Kinderen moeten er niet door in verwarring worden gebracht. Ondanks dat Gerhard en Wouters het niet met elkaar eens zijn over goede kinderboeken, is het werk van Anna ook binnen beide visies te passen. Haar illustraties zijn niet artistiek, werkt realistisch en blijft dicht bij de tekst. Er zit een zekere mate van humor in, maar wijkt niet te ver af van het onderwerp. Ze zijn makkelijk te begrijpen voor kinderen.

Anna's illustraties beschreven

Techniek/Stijl

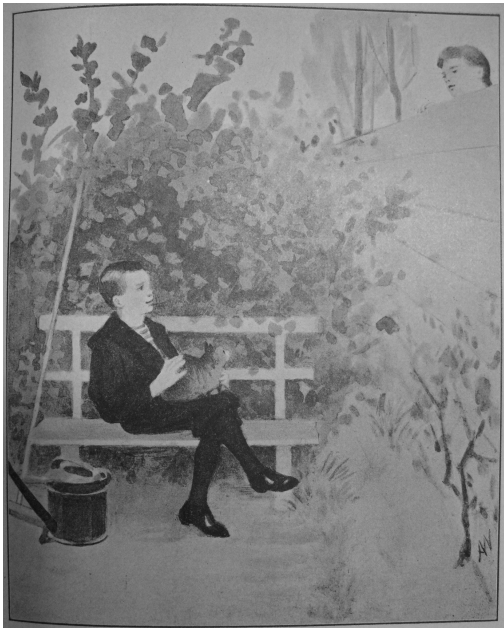
Tijdens Anna's eenendertigjarige carrière als illustratrice bleef zij trouw aan haar techniek. Tot 1908 maakte zij voornamelijk gewassen pentekening. Daarna werkte ze vooral met gewone pentekeningen. In de loop der jaren veranderde ze op het eerste oog weinig aan haar stijl en techniek. Toch zijn er enkele vernieuwingen te bespeuren. Anna maakte nog kleurenillustraties.

Gewassen pentekening

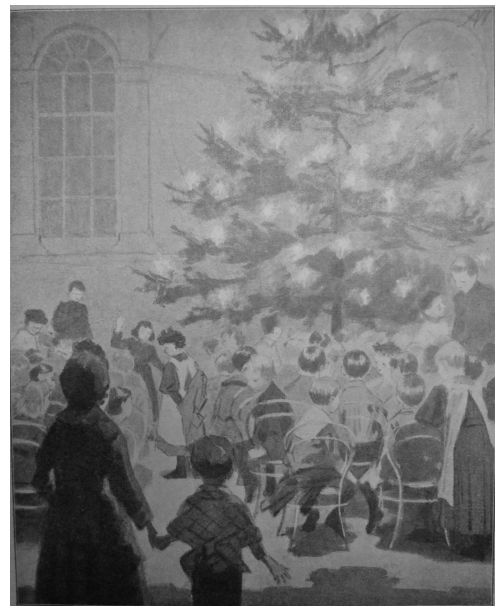
Gewassen pentekening is een techniek waarbij met pen lijnen worden gezet. Deze worden vervolgens met water verdund waardoor er vlekken ontstaan van verschillende grijstinten. Door deze vlekken en bijna saai te noemen grijstinten wordt haar werk gekenmerkt. De illustraties gemaakt met deze techniek bevatten weinig details.

Het eerste werk waarin Anna gebruik maakt van deze techniek zijn de illustraties voor *Frank & Paula* (1897) (afb. 6). Dit boekje is nog fijntjes te noemen in vergelijking met haar latere werk. Zichtbaar is dat ze met aandacht aan de figuurtjes heeft gewerkt. Zo zijn er details terug te zien op het jurkje van het meisje en de schoenen zijn zo gemaakt dat ze ondanks het vlekkerige karakter nog van lak lijken te zijn.

Het dunne boekje *Het schoorsteenvegertje* (1898) (afb. 7) is wellicht het meest grove en ongedetailleerde werk uit het oeuvre van Anna. Waar in andere werken de inktlijnen rondom figuren nog enigszins zichtbaar zijn, heeft Anna ze in dit werk volledig verdund waardoor figuren weinig sprekend zijn. Bomen, figuren en gebouwen zijn grijze vlekken geworden. Maar de lichtjes in de kerstboom zien er wel mooi uit!

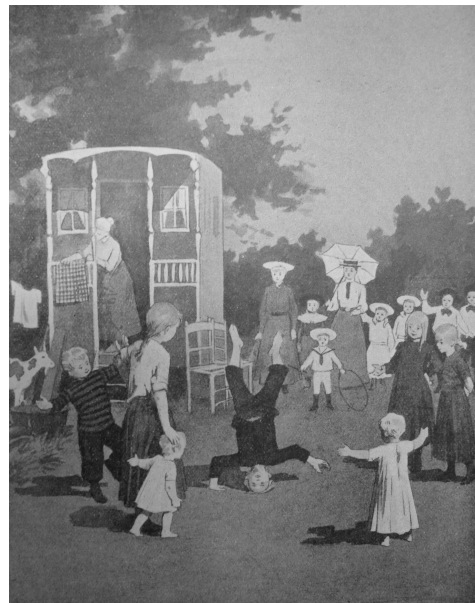

Afb. 6. Anna Wijthoff, *Frank en Paula*, 1897
(Mevrouw van Osselen-van Delden)

Afb. 7. Anna Wijthoff, *Het schoorsteenvegertje*,
1898 (Henriëte Wijthoff)

Vele jaren later, in 1906, maakt Anna illustraties voor het jeugdboekje *Schaapsherder op de Elspeeterheide* (afb. 8). Na jaren gewerkt te hebben met gewone pentekening, zijn deze illustraties gewassen. Ondanks dat het werk opnieuw erg grijsig is, zie je wel dat Anna er meer detail in heeft gelegd dan het gewassen werk van acht jaar eerder. Figuren zijn grof opgezet, maar één jongen heeft een trui met strepen aangekregen en in het jurkje van het meisje rechtsvoor is mooi geplooid.

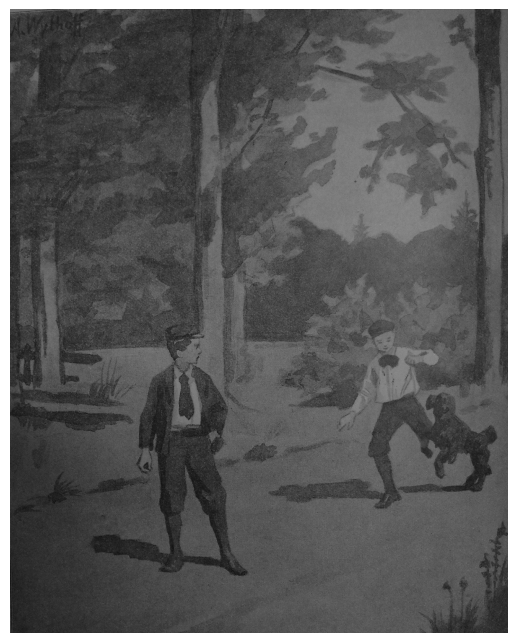
Afb. 8. Anna Wijthoff, *Schaapsherder op de Elspeeterheide*, 1906 (mevrouw van Osselen-van Delden)

Binnen de gewassen pentekeningen nemen de illustraties van *Sneeuwvlokje* (1899) (afb. 11) en *Het petekind van St. Nikolaas* (1898) (afb. 12) een aparte plaats in. Beide boekjes zijn uitgegeven bij uitgeverij Allert de Lange in Amsterdam en lijken een serie. De omslagen van deze boekjes zijn geïllustreerd door Anna zelf. Andere boekjes waren vaak voorzien van een standaard omslag, welke niet door de illustrator van het boekje werd gemaakt. Op de omslagen van *Sneeuwvlokje* (afb. 13) en *Het petekind van St. Nikolaas* (afb. 14) staat een kleine gewassen illustratie en een fijne versierende omlijnning. Normaal bevatten boekjes twee, drie of maximaal vier illustraties. In deze serie is op bijna iedere pagina wel een illustratie te vinden, die weliswaar kleiner is dan de paginagrote illustraties die Anna normaal maakte. Ook zijn de kleine figuurtjes fijner uitgewerkt.

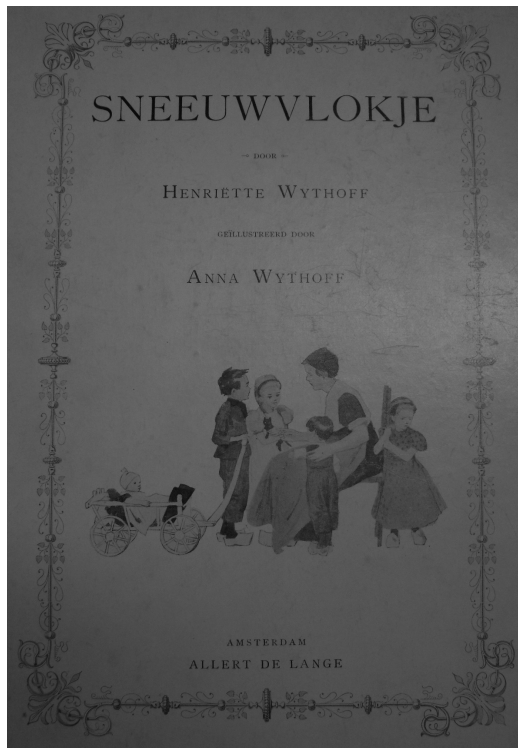
De laatste gewassen illustraties van Anna's hand verschijnen in 1915 in *Arthur's viool* (afb. 9) en *Twee vrinden* (afb. 10). Ook deze ogen bovenal grijs en vlekkerig, maar wanneer je beter kijkt zie je meer details terug komen. Zo heeft Anna geprobeerd een stofuitdrukking in kleding naar voren te laten komen, bevat het behang een printje en zijn schilderijtjes geen vierkantjes meer maar bevatten een afbeelding.

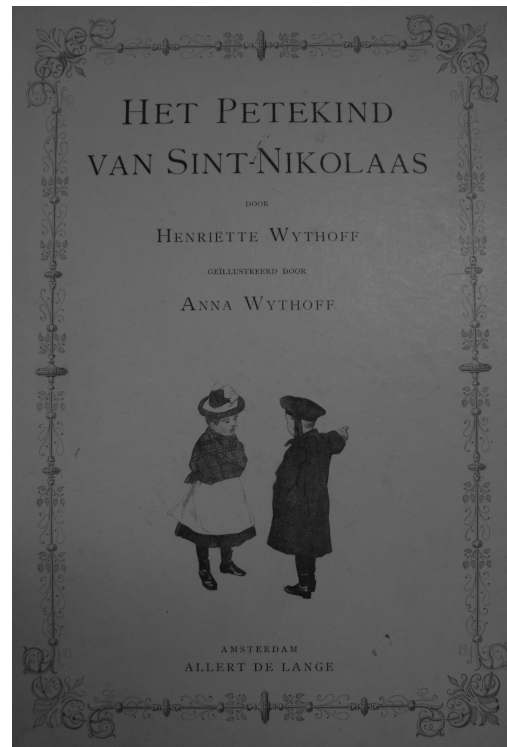
Afb. 9. Anna Wijthoff, *Arthur's viool*, 1914 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Afb. 10. Anna Wijthoff, *Twee vrinden*, 1914 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Afb. 13. Anna Wijthoff, omslag van *Sneeuwvlokje*, 1899 (Henriëtte Wijthoff)

Afb. 14. Anna Wijthoff, omslag van *Het petekind van Sint-Nikolaas*, 1898 (Henriëtte Wijthoff)

Afb. 11. Anna Wijthoff, *Sneeuwvlokje*, 1899 (Henriëtte Wijthoff)

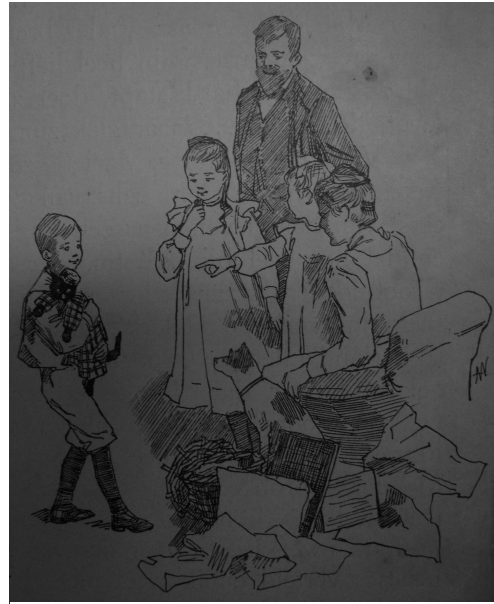
Afb. 12. Anna Wijthoff, *Het petekind van Sint-Nikolaas*, 1898 (Henriëtte Wijthoff)

Pentekeningen

De eerste illustraties die we kennen van Anna, maakte zij voor het boekje *Zangvogeltje* (1894) (afb. 29). Deze zijn uitgevoerd met pen, een techniek die meer geschikt is voor het aanbrengen van details dan gewassen pentekening. Toch zijn figuren en omgeving niet gedetailleerder uitgewerkt. Spelende kinderen zijn grof getekend. Anna's vroege illustraties ogen echter wel rustiger door de vlakken die zij wit laat. In haar latere gewassen werk ogen de illustraties erg grijs en vlekkerig.

Ondanks dat Anna haar carrière als illustratrice startte met pentekeningen, zou zij pas in 1906 deze techniek opnieuw gaan gebruiken. Dit deed zij in het rijk geïllustreerde kindertijdschriftje *Ons thuis* (1906) (afb. 15) waaraan naast Anna nog illustratoren werkten zoals B. Midderigh-Bokhorst, Albert Hahn en Willem Hoogenbos. Anna maakte zo'n vijftien illustraties voor dit werk. Wellicht werd ze

geïnspireerd door werk van haar collega's want hoewel haar werk erg grof en schetsmatig blijft, verwerkte ze meer details in deze illustraties. Ze heeft aandacht besteed aan het vormgeven van de kleding, maar stofuitdrukking is niet aanwezig. De illustraties laten een werkwijze zien die Anna later veelvuldig én overmatig zal gebruiken: witte vlakken worden door middel van lijnen en arceringen opgevuld. Hierdoor passen ze goed bij het grijze vlekkerige werk wat Anna tot dan toe maakte in haar gewassen werk. Deze werkwijze is goed terug te zien in de volledig opgevulde illustraties voor *De lastige ekster* (1908) (afb. 16) en *Het meisje uit Amerika* (1909) (afb. 17).

Afb. 15. Anna Wijthoff, *Ons thuis*, 1906 (verzameld door Katharina Leopold en Henriëtte Wijthoff)

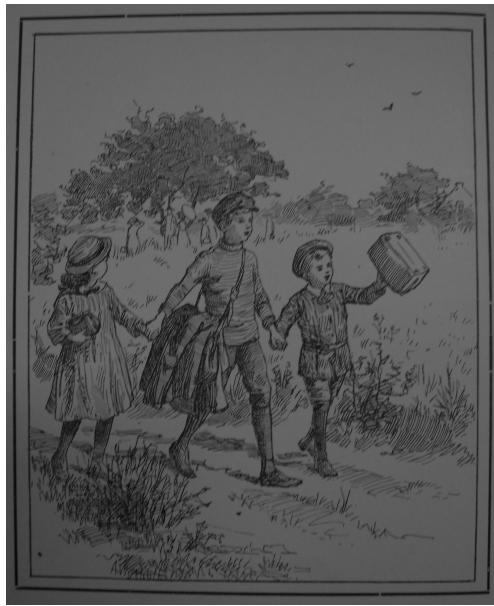
Afb. 16. Anna Wijthoff, *De lastige ekster*, 1909 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

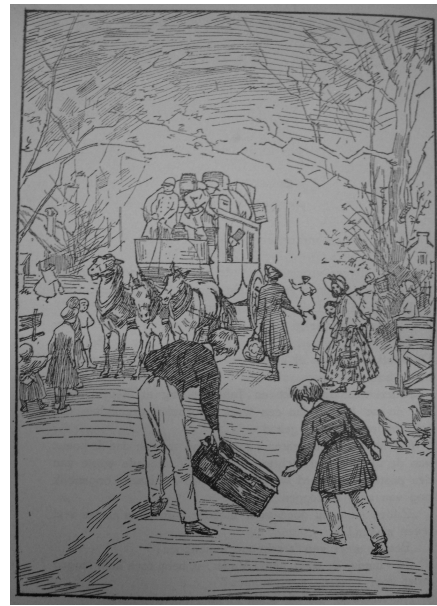
Afb. 17. Anna Wijthoff, *Het meisje uit Amerika*, 1909 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Tegen het einde van haar carrière als illustratrice vond Anna een balans tussen het aanbrenge van arceringen en het witte vlak. De illustraties voor *Philip de schaapsherder* (1915) (afb. 18) zijn hier een mooi voorbeeld van: de lucht wordt niet meer gearceerd maar wit gelaten; enkel plukjes gras, kleding en bomen zijn ingetekend.

Pas tien jaar later zal Anna nog eenmaal met pen getekende illustraties maken voor het boekje *Kleine Betje uit de pastorie* (afb. 19) Deze zijn enerzijds in lijn met het altijd grove en ongedetailleerde werk dan Anna tot dan toe maakte. Anderzijds ogen de figuren en bomen hoekiger dan eerder en heeft Anna ook hier weer de neiging tot het opvullen van witte vlakken maar nauwelijks kunnen weerstaan, zoals te zien is aan de luchten.

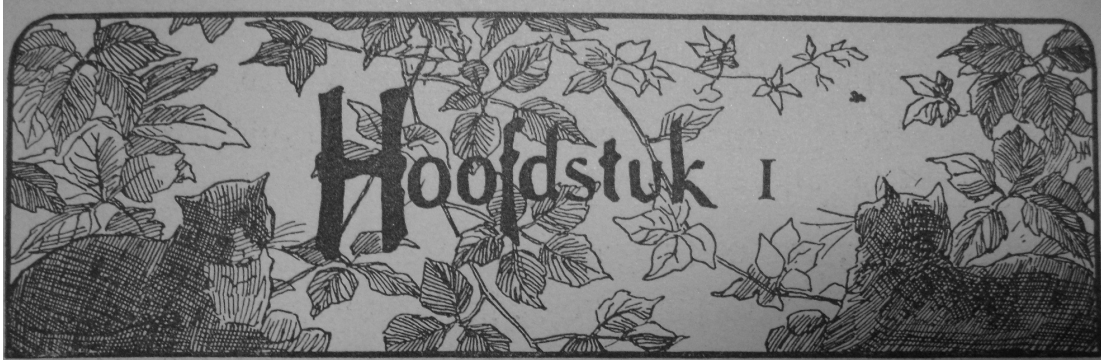
Afb. 18. Anna Wijthoff, *Philip de schaapsherder*, 1915 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

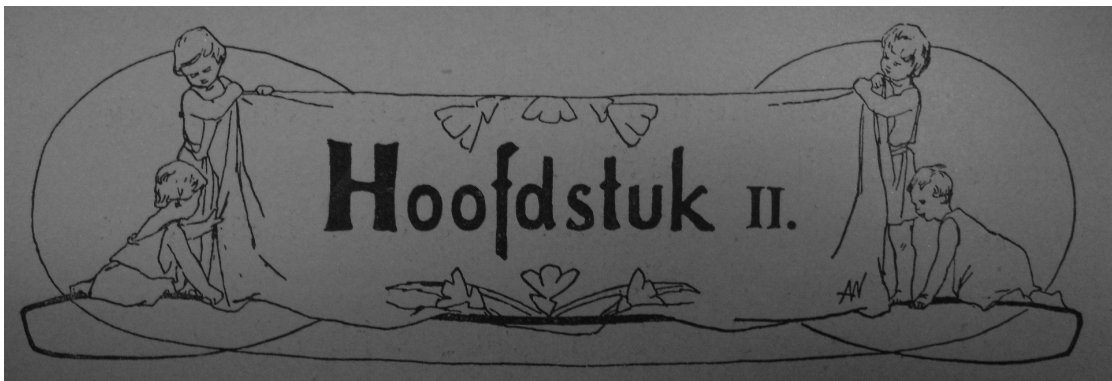
Afb. 19. Anna Wijthoff, *Kleine Betje uit de pastorie*, 1925 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Kopversieringen

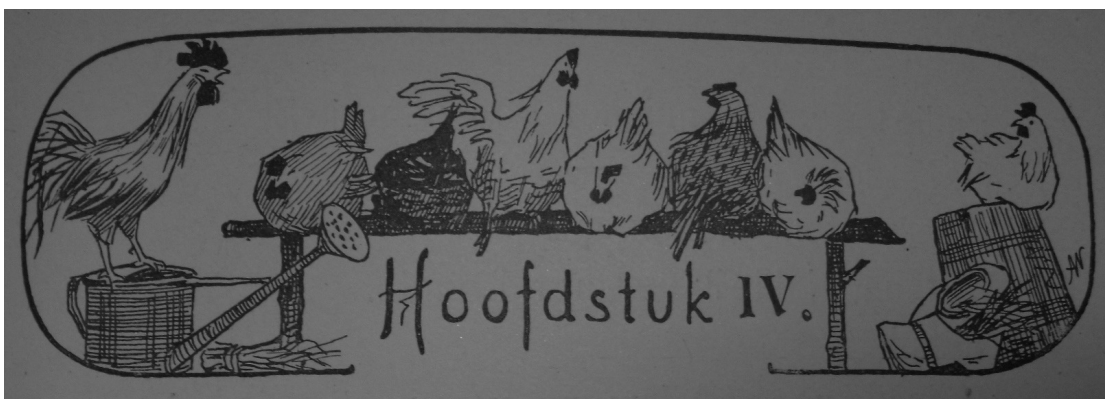
Naast het illustreren van verhaaltjes, heeft Anna ook een aantal hoofdstukoppen versierd. Deze pentekeningen zijn niet specifiek voor één boek gemaakt. Je ziet ze terug komen een aantal kinderboekjes van B.E. van Osselen-van Delden zoals *Corrie en de kaboutertjes* (1909) en *Adam en Lilli* (1912) (afb. 20, 21, 22). In één boekje worden versieringen voor koppen herhaald. Anders dan haar boekillustraties zijn dit kleine, fijne plaatjes waarin een grote variëteit zichtbaar is. Enkele koppen zijn vrij druk, andere zijn eenvoudiger vormgegeven. Een enkele uitzondering daargelaten ogen de versieringen in balans. Anders dan haar boekillustraties maakt ze gebruik van witte vlakken. In de koppen heeft Anna weinig werk gemaakt van de typografie. Alle koppen zijn uitgevoerd in hetzelfde lettertype die ze zelf heeft getekend. Hieromheen maakte Anna een versiering.

Afb. 20. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk I uit *Adam en Lilli*, 1912 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Afb. 21. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk II uit *Adam en Lilli*, 1912 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Afb. 22. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk IV uit *Adam en Lilli*, 1912 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Voorstelling

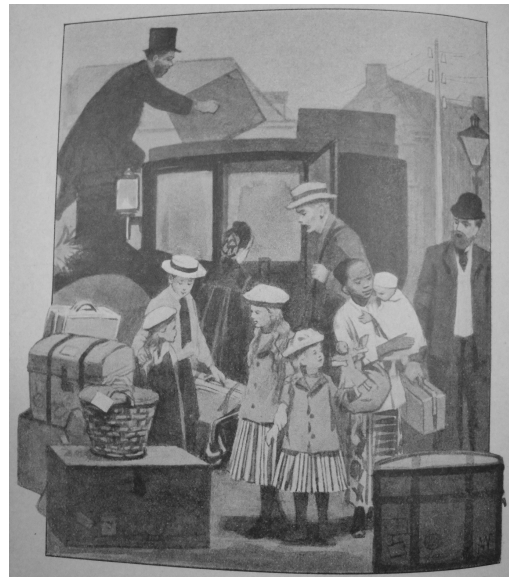
De door Anna geïllustreerde boekjes zijn geschreven voor de jeugd. In veel platen zijn dan ook kinderen te zien. Door de jaren heen veranderden de voorstellingen van karakter.

In haar vroege werk zijn het steeds dezelfde kinderen die worden afgebeeld. Als er anderen bij staan, zijn deze te zien ver op de achtergrond. Op het eerste oog lijken ze niet direct een verhaal te vertellen, maar schetsen ze de setting waarin het zich afspeelt. Dit wordt mede bepaald door het geringe aantal illustraties per boek. Een duidelijk voorbeeld zijn de illustraties bij *Zangvogeltje* (1894) (afb. 29). Een jong meisje rent over een pleintje. Op de achtergrond staan andere kinderen, maar rondom hen speelt het verhaal zich niet af. Uit de kleding kun je aflezen dat zij afkomstig is uit het arbeidersmilieu. Ze draagt een jurkje met een overschort. Uit de illustratie kun je geen verhaaltje afleiden. Opvallend is dat Anna deze illustratie niet specifiek voor dit boekje maakte. Ze gebruikte het nogmaals in *Kinderen als wij* (1895).

Frank en Paula (1897) (afb. 30, 31, 32, 33) is een ander boekje dat aantoont dat Anna in haar vroege werk één of twee kinderen centraal laat staan in de illustratie. Het boekje bevat vier platen en deze spelen zich allen af rondom kinderen. De eerste illustratie laat een jongen en een meisje zien die met een stok in een vijver vissen. Afgaand op de kleding van de kinderen zijn ze afkomstig uit de gegoede burgerij. Het jongetje draagt een matrozenpak, lakschoentjes en zijn haar zit netjes achterover gekamd; het meisje is gekleed in een jurkje met een leuk motiefje. Ook zij draagt nette schoentjes. Op de achtergrond zit een oudere vrouw, die vermoedelijk de kinderjuffrouw is met een hond. (afb. 30) Op een andere plaat zijn wederom twee kinderen afgebeeld. Dit keer zit het jongetje netjes met zijn benen over elkaar op een bankje in de tuin met een kat op schoot. Het meisje kijkt net over het randje van de schutting terwijl de jongen met haar praat of naar haar lacht. Links van de jongen staan een gieter en een bezem. (afb. 31) De andere twee illustraties spelen zich in huis af. Op de eerste plaat is het meisje huilend te zien bij haar hond. Haar moeder lijkt haar te vragen wat er is. Op de achtergrond staat wederom de kinderjuffrouw te zien. (afb. 32) Op de laatste plaat ontbreekt wederom de jongen. Twee meisjes zitten geamuseerd rondom het bed van een net wakker wordend kind. Achter hen staat een man die we niet eerder gezien hebben. (afb. 33)

Rond 1905 maakt Anna een serie illustraties waarin een grote groep mensen is afgebeeld. Anders dan in voorgaande illustraties worden deze personen niet ver op de achtergrond geplaatst, maar maken ze deel uit van het verhaal. Deze periode waarin Anna op deze manier personen gebruikte in haar illustraties duurde vrij kort. *Grootmoeder en kleinzoon* (1905) (afb. 23) is een voorbeeld van een ongebruikelijk drukke illustratie. Twee meisjes in dezelfde zondagse kleding staan voor een paardenkoets. Een van hen houdt een pop omhoog terwijl de ander naar de bagage lijkt te eigen. Achter hen staat een donkere dame, vermoedelijk de kinderjuffrouw. Zij draagt een jong kind die waarschijnlijk het broertje of zusje is van de twee jonge meisjes. Rechtsachter is een man afgebeeld met een koffer in zijn hand. Hij maakt onderdeel uit van de groep reizigers.

Links van de jonge meisjes is een wat oudere jongen afgebeeld die een jong meisje helpt met instappen in de koets. Ondertussen laadt een man de bagage op de koets; en is een

Afb. 23. Anna Wijthoff, *Grootmoeder en kleinzoon*, 1905 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

vrouw die met de rug naar ons gekeerd is bezig in de koets. Naast deze negen personen loopt een volwassen man met een lang voorwerp in zijn hand voor de koets langs.

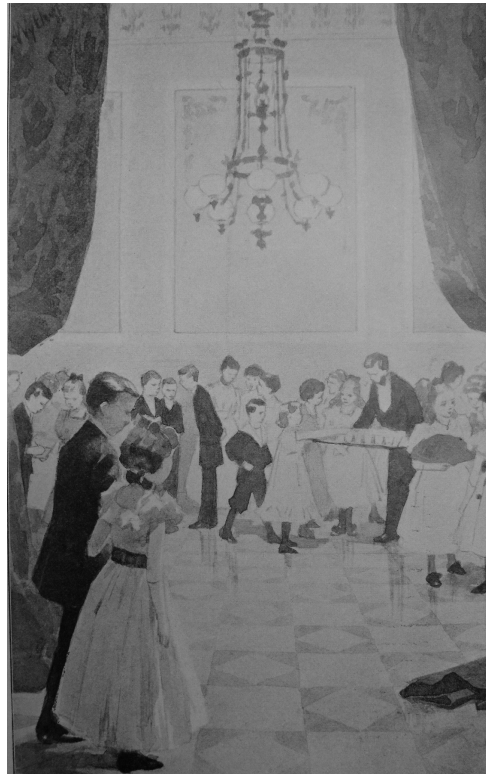
In diezelfde periode tekende Anna *De lastige ekster* (1908) (zie titelpagina). Op een illustratie uit dit boekje is wederom een groot aantal mensen te zien. Voor een kast zijn zes jonge kinderen te zien waarvan een aantal kijken naar de ekster die boven op de kast zit. De anderen kijken naar de vrouw op de voorgrond die daar wellicht werkt in het huis. Vermoedelijk ruimt zij het poepje van de ekster op. Tussen de kinderen staat een volwassen man die ook naar de ekster kijkt. Rechts van de kast staat een vrouw die kijkt naar hoe de werkster de poep opruimt.

Na 1908 komen er nog enkele boekjes uit waarin Anna's illustraties te zien zijn. Het boekje *Twee vrienden* (1914) (afb. 10) laat een koerswijziging zien wat betreft het aantal personen en hun rol in de afbeelding. Op een van de illustraties in *Twee vrienden* zijn twee jongens uit de gegoede burgerij te zien terwijl zij spelend met een hond door een park of tuin rennen. De jongens, welke gekleed zijn in een net hemd met stropdas, zijn de enige figuren in deze illustratie.

Kinderen uit Anna's illustraties leefden veelal in de gegoede burgerij. Ongetwijfeld hing dit samen met de klassen waarin de schrijfster het verhaal liet afspelen. Dit komt later uitgebreid aan de orde.

De kinderen uit de gegoede burgerij zijn herkenbaar door hun kleding, maar ook het huis of de tuin is een aanwijzing. De vierde en tevens laatste illustratie uit het boek *De Verheidenen's* (1899) (afb. 24) speelt zich af in een grote chique zaal. Op marmeren dansvloer staan tientallen kinderen in mooie jurkjes en nette pakken. Tijdens het feest wordt hun door een volwassen man met een dienblad een drankje aangeboden.

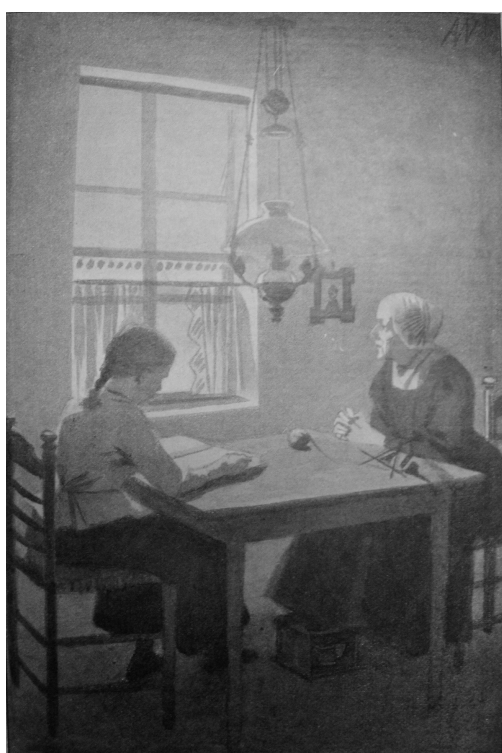
Het meisje uit *Nijenheuvel* (1904) (afb. 39) bevindt zich waarschijnlijk in de tuin van een groot landhuis. De tuin waarin zij te zien is, haar kleding en de hazenwindhond naast haar laten zien dat zij onderdeel is van een hogere klasse van de maatschappij. Daarnaast is ook de manier waarop zij neergezet is typerend voor meisjes uit de gegoede burgerij. Ze kijken samen met haar hond naar het vogeltje op haar vinger. Wij kijken als buitenstaander naar dit tafereel. Dit is een typische scene voor deze klasse omdat jonge rijke meisjes uit het begin van de twintigste eeuw waarschijnlijk alle tijd hadden om te spelen of niets te doen. Ze hoefden niet te helpen met het huishouden zoals de arme meisjes uit het arbeidersmilieu.

Afb. 24. Anna Wijthoff, *De Verheidenen's*, 1899 (M.E. Fabius-Cremer Eindhoven)

De illustraties van Anna lijken op het eerste oog niet altijd een verhaal te vertellen, maar enkel een schets van de omgeving, de personen of zelfs enkel ter decoratie van het boekje te zijn. Zodra je echter beter kijkt, is uit het geringe aantal illustraties in een boekje toch een verhaal af te leiden.

Een mooi voorbeeld van een illustratie waarbij dit het geval is, is de eerste illustratie van het boek *Elsje* (1906) (afb. 25). Moeder en dochter van een boeren gezin zitten aan tafel. Dochter leest een boek, terwijl moeder haar breiwerk naast zich neer heeft gelegd en door het raam naar buiten staart. Deze plaat laat op zichzelf niets los over een verhaal en zou in vele andere boekjes geplaatst kunnen worden. Een tegenhanger van hiervan is de illustratie uit het boekje *De Spion* (1899) (afb. 26), waar de eerste illustratie zelfs al voor het titelblad te zien is. Drie jongens zitten op hun knieën bij een gat in het ijs, vermoedelijk vóór het vangen van vis. Op dat moment ziet een vierde jongen een onbekend figuur weg schaatsten en attendeert de anderen daarop. Zoals direct naar voren komt bij de beschrijving van de illustratie, vormt deze direct een verhaal in je hoofd, waarschijnlijk getriggerd door de titel. Ook de familie Godard uit het gelijknamige boekje uit 1903 komt uit de gegoede burgerij. De vader leest een boek voor aan zeven kinderen. Een daarvan ligt waarschijnlijk ziek in bed. Zowel de vader als de jongen naast hem zijn gekleed in een net pak en zien er goed verzorgd uit. De meisjes dragen strikjes en een jurkje.

Afb. 25. Anna Wijthoff, *Elsje*, 1906 (A.C. Kuiper)

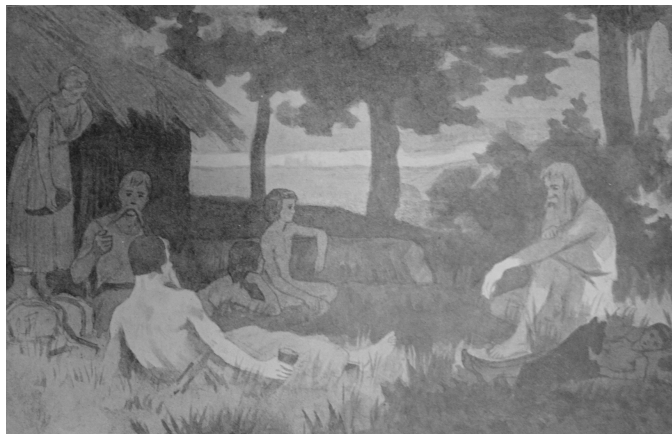
Afb. 26. Anna Wijthoff, *De spion*, 1899 (A.J. van Rije en A.C. Houbolt)

Toch worden de rijke kinderen niet alleen afgebeeld in het grote huizen of tuinen. In het vroege werk van Anna worden ze ook buiten de stad afgebeeld. *Het jodinnetje uit Elspeet* (1901) (afb. 27) speelt zich af op het platteland. Twee kinderen, waarvan het meisje gekleed is in een schort, zijn bezig met het graven van een kuil op een groot grasveld. Een man in simpele kleding komt bij ze kijken wat ze aan het doen zijn. Later dan 1901 komen er geen personen meer voor uit het arbeidersmilieu in de illustraties van Anna.

Afb. 27. Anna Wijthoff, *Het jodinnetje uit Elspeet*, 1901 (Mevrouw van Osselen-van Delden)

Odo de batavenknaap (1901) (afb. 28) is een illustratie die qua voorstelling niet te vergelijken is met andere illustraties van Anna. Op deze liggende illustratie is een stam te zien welke primitief of mythologisch oogt. Mannen met lange baarden, gekleed in een toga zitten in het gras en drinken uit een kelk. De kinderen zijn naakt en de vrouw links draagt een primitief ogende jurk. De figuren hebben iets weg van het werk van de Franse schilder Paul Gauguin, die rond dezelfde periode voorstellingen schilderde die geïnspireerd waren op primitieve volkeren.

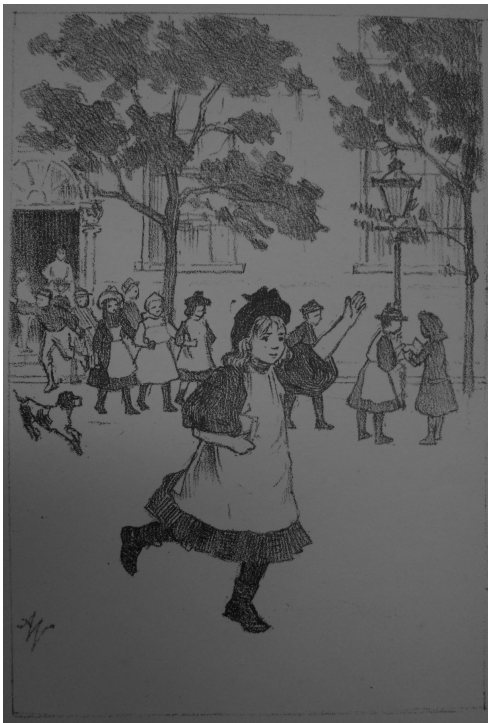
Afb. 28. Anna Wijthoff, *Odo de batavenknaap*, 1901 (A.J. van Rije en E.C. Houbolt)

Het petekind van St. Nikolaas (1898), *Sneeuwvlokje* (1899) *Een kippengeschiedenis* (1901) en *Het prinsesje en de gouden vogel* (1902) nemen binnen het oeuvre van Anna aan aparte rol in. De boeken, die allen zijn uitgegeven bij Allert de Lange in Amsterdam, lijken op basis van de omslag een serie te vormen,

ondanks dat de verhalen geen vervolg op elkaar zijn. Allereerste staat op alle boeken een kleine illustratie die gemaakt is door Anna. Deze sluiten aan bij het verhaal. Zo is bij *Het Petekind van St. Nikolaas* (1898) sint Nikolaas afgebeeld en staat er bij *Een Kippengeschiedenis* (1901) een kip op de voorkant. Daarnaast zijn de boekjes rijker geïllustreerd dan andere boekjes. Bijna elke pagina is voorzien van een kleine afbeelding, die naast de tekst is geplaatst in plaats van op een pagina apart. Sommige afbeeldingen zijn duidelijke een illustratie van het verhaal, anderen lijken meer ter decoratie aangebracht op de pagina.

Relatie tekst beeld

Hiervoor is besproken wat de illustraties oproepen bij de kijker, zonder dat hij de tekst heeft gelezen. Zo leek het alsof de afbeeldingen in de meeste gevallen geen verhaal weerspiegelden. Dit werd mede veroorzaakt door het geringe aantal illustraties per boekje. Daarnaast was er een ontwikkeling te zien in het aantal afgebeelde personen en hun rol in de voorstelling. Dit heeft een directe relatie tot de tekst. Ook heeft Anna voornamelijk de gegoede burgerij afgebeeld en slechts een enkel kind uit het arbeidersmilieu. Deze punten zijn allen terug te voeren op de verhalen die Anna illustreerde. Voor een groot gedeelte bepalen zij wat Anna moest tekenen. In de meeste gevallen bleef Anna erg dicht bij de tekst. Enkele tekeningen wijken af, maar dit is dan om de voorstelling te verduidelijken. Er is dus sprake van een samenwerkend verband tussen de tekst en de afbeeldingen. Als je de boeken leest kom je echter soms tot andere conclusies dan als je alleen de plaatjes bekijkt.

Afb. 29. Anna Wijthoff, *Zangvogeltje*, 1894
(Henriëtte Wijthoff)

Zangvogeltje (1894)

'Het was een warme dag in mei, een paar dagen vóór Pinksteren. Zangvogeltje, nu een meisje van twaalf jaar, kwam op een draffie van school naar huis gehold, zonder zich aan de vriendinnetjes te storen, die haar nog gaarne bij zich hadden gehouden. Zij had haast om thuis te komen; de hoed was al van haar hoofd gegleden, de blonde krullen dansten om haar ooren.'

De eerste en enige illustratie in *Zangvogeltje* (afb. 29) is nog voor de titelpagina geplaatst. Het boekje, dat slechts 14 pagina's beslaat, begint met een inleiding van 2,5 pagina waarin het levensverhaal van de hoofdpersoon Klaartje wordt verteld. Klaartje moet al op twaalfjarige leeftijd voor haar broertjes en zusjes zorgen, omdat hun moeder is overleden. *'Ze is stil en ernstig, een weinig teruggetrokken tegenover vreemden.'* Na de inleiding begint het verhaal.

Anna heeft direct de eerste zin van het daadwerkelijke boekje verbeeld: Klaartje rent naar huis, terwijl haar vriendinnetjes op de

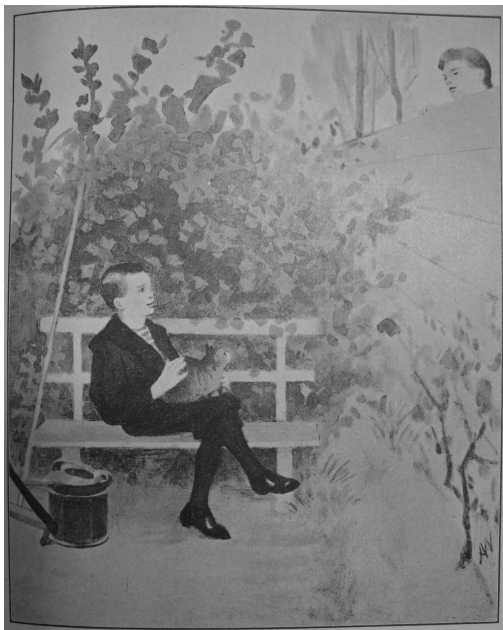
achtergrond staan. Ondanks deze exacte weergave, lijkt Anna moeite te hebben met het weergeven van emoties. Klaartje lijkt ondanks het rennen geen haast te hebben. Ze kijkt gemoedelijk en tevreden. Ook details uit de tekst worden door Anna achterwegen gelaten: de hoed die van haar hoofd is gevallen, ontbreekt.

Frank en Paula (1897)

Afb. 30. Anna Wijthoff, *Frank en Paula*, 1897
(Mevrouw van Osselen-van Delden)

Ook in het boekje *Frank en Paula* is de eerste illustratie (afb. 30) geplaatst voor het titelblad. Het verhaal dat geïllustreerd wordt komt niet terug in de eerste twee hoofdstukken. Frank heeft geen zin om zijn huiswerk te maken omdat hij graag met Paula buiten wil spelen. Hij is dan ook erg afgeleid, zeker wanneer Hector, de hond van Paula, zijn poes Gerrit Jan de boom in heeft gejaagd. Van moeder moet hij eerst zijn huiswerk hebben afgemaakt, voordat hij naar buiten kan. Vol goede voornemens begint hij de volgende dag al om 07.00 uur in de morgen, zodat hij daarna naar buiten kan. Aan het begin van hoofdstuk drie staat een volgende illustratie.

Afb. 31. Anna Wijthoff, *Frank en Paula*, 1897
(Mevrouw van Osselen-van Delden)

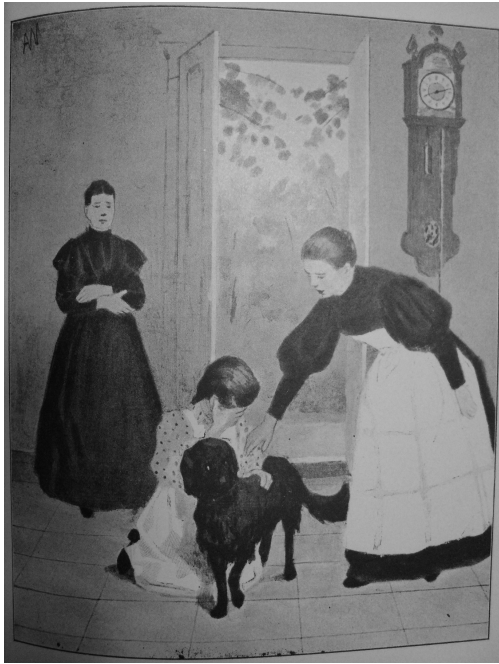
‘Op een Zondagmorgen zit Frank met Gerrit Jan op zijn schoot in den tuin. Hij streelt de kat, die genoeglijk ligt te spinnen. „mag ik bij je, in de tuin komen?” Frank schrikt op en ziet het hoofd van Paula boven de schutting uitkomen. „O ja wel, ga dan maar naar de voordeur, dan zal ik je opendoen”.

In tegelstelling tot de vorige illustratie, is deze illustratie (afb. 31) direct te herleiden naar de tekst. Deze staat namelijk links van de illustratie geschreven. Anna heeft exact de situatie getekend die in de tekst wordt beschreven. Net zoals in de illustraties van *Zangvogeltje* is ook hier de emotie van de afgebeelde personen onjuist. In plaats van dat Frank verschrikt lijkt, lijkt het blij te zijn dat Paula met hem praat. Een

andere optie is dat Anna het moment heeft afgebeeld waarop Paula voorstelt om naar hem te komen. In dat geval geeft Anna niet het

moment suprême weer, maar zou je kunnen zeggen dat ze telkens ‘net iets te laat is in het moment.’

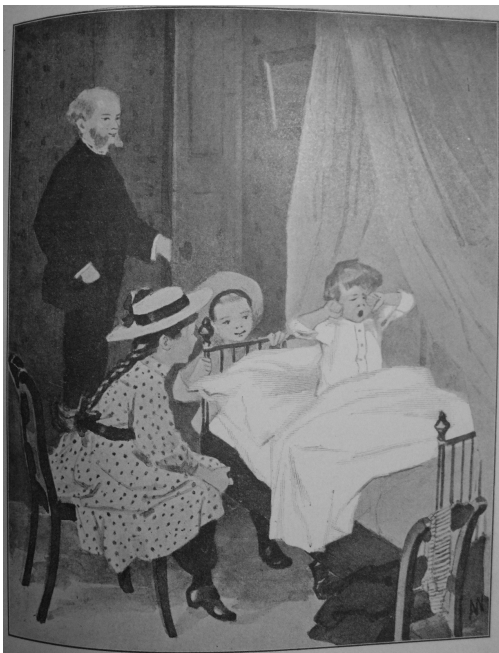
Het verhaal vervolgt en er gaat van alles mis. Tijdens het buitenspelen maakt Hector de hond zich erg smerig. Nadat hij heeft gezwommen schut hij zich uit en al het modder spat tegen het jurkje van Paula. Omdat Paula vermoed dat de tante bij wie ze woont hier niet blij mee is, probeert ze Hector in bescherming te nemen en zegt ze dat het haar eigen schuld is. Tante is onverbiddelijk en Hector moet weg.

Afb. 32. Anna Wijthoff, *Frank en Paula*, 1897
(Mevrouw van Osselen-van Delden)

‘Paula ligt op hare knieën bij Hector en houdt hem stevig vast. Zij snikt en verbergt haar gezicht in mijn glanzige zwarte haren. Zijn grote pluimstaart wuift heen en weer en hij tracht haar in het gezicht te zien’.

De illustratie (afb. 32) beeldt niet exact het verhaal uit, maar kiest voor een makkelijker te begrijpen beeld waarin je beter ziet wat er gebeurt. Als Anna Paula met haar gezicht in de vacht van Hector had getekend, had de lezer niet kunnen zien dat ze huilde.

Afb. 33. Anna Wijthoff, *Frank en Paula*, 1897
(Mevrouw van Osselen-van Delden)

‘„och hoe snoezig,” fluisters Paula, „ het is jammer om hem wakker te maken”. „neen,” zegt de hotelhouder, die veel te blij is, dat er iemand is die het kind wil aankleden, „hij moet nu maar eens wakker worden. Jongeheer! Kijk er eens hier, doe je oogen eens open.”. Het jongetje wrijft de oogen uit en gaat overeind zitten. Hij kijkt slaperig rond en geeuwt en wrijft nog eens in zijn oogen en blijft dan beurtelings kijken naar den hotelhouder, Paula, en Jantje.’

Hoofdstuk acht bevat de vierde en tevens laatste illustratie (afb. 33) van *Frank en Paula*. Paula is inmiddels over het verdriet van het wegdoen van de Hector heen en heeft nieuwe vrienden gemaakt. Samen met Jantje staat ze vroeg op om het jongetje in het hotel wakker te maken en aan te kleden. In tegenstelling tot de eerdere illustraties tekent Anna hier de emoties van de kinderen wel juist. Zoals in de tekst wordt aangegeven vindt Paula het wakker

wordende jongetje snoezig. Dit is ook van haar gezicht af te lezen. Anna blijft nog dichter bij de tekst dan zij deed in haar eerdere illustraties.

Een kippengeschiedenis (1901)

Afb. 34. Anna Wijthoff, *Een kippengeschiedenis*, 1901 (Henriëtte Wijthoff)

aanwezig in de afbeelding. De kip, Signora Tuctuctucchi, die de hoofdrol speelt is waarschijnlijk wel aanwezig, maar niet duidelijk herkenbaar, waardoor de illustratie heel algemeen blijft.

Door het boekje heen zijn een aantal kleine tekeningetjes te zien die puur decoratief zijn. Zij vertellen niets over het verhaal en er is enkel een vogeltje of een kip op te zien.

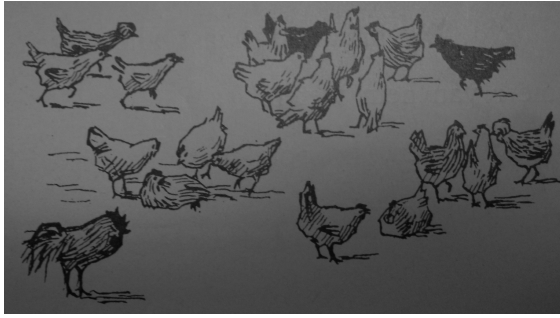
Afb. 35. Anna Wijthoff, *Een kippengeschiedenis*, 1901 (Henriëtte Wijthoff)

'Die namen – dat was een gewichtige zaak, want ze kon haar kinderen toch geen gewone boerennamen geven, dat zou niet passen voor een Italiaansche kip. Ze kon er eerst niet mee klaar komen, tot ze toevallig op een dag hoorde, dat het jongetjes van den boer een lesje leerde en telkens van voren af aan de twaalf namen der maanden opdreunde. Signora Tuctuctucchi had er in 't begin niet op gelet, maar op eens werd ze opmerkzaam en tegelijk riep ze verrukt: „ daar heb je 't! Dat lijkt wel Italiaansch. Januari, Februari – zoo zullen mijn kleintjes heeten.'

De eerste illustratie uit het bijzondere boekje *Een kippengeschiedenis* (afb. 34) is meer een decoratief dan informatief. Het verhaal gaat in op de gedachte van een kip. Er is geen handeling aan de gang, behalve de jongen die de maanden van het jaar opzegt. Deze is dan ook duidelijk

'Het was inmiddels al laat in den middag geworden. Het elftal werd moe en moeder werd ook moe; straks zo 't tijd zijn om te gaan slapen. Daar kwamen de boerin en Jochem al met 't avondeten aan; voor de klok heerlijke gerst. De kleine jongen was uitgelaten van blijdschap toen hij de aardigste diertjes zag. Ja, aardig zagen ze eruit, de meesten geel, maar enkelen donkerder van kleur en een paar met een bruinen rug.'

Hoewel deze illustratie (afb. 35) op het eerste oog heel algemeen lijkt, heeft Anna er toch de nodige details in verwerkt. De kuikens zijn namelijk wit, gearceerd of zwart. Door dit toe te voegen blijft ze ondanks haar beperking in materiaal toch erg dicht bij de details van de tekst

**Afb. 36. Anna Wijthoff, *Een kippengeschiedenis*, 1901
(Henriëtte Wijthoff)**

Nadat de hond van het terrein van de boek een vreemde kip en een van haar kuikens heeft doodgebeten, heerst er een droevige stemming.

'De haan had er zijn gewone opgewektheid door verloren en liet den kop hangen. En de kippen vertelden elkaar fluisterend het droevige nieuws.'

Anna heeft goed gelezen wat er in het verhaal aan emoties naar voren komt en. De aan oogen absoluut droevig en de kippen staan in groepjes bij elkaar om zachtjes het nieuws over de doodgebeten kuikens te horen en te bespreken. De illustratie (afb. 36) geeft precies de sfeer weer die er in het verhaal hangt.

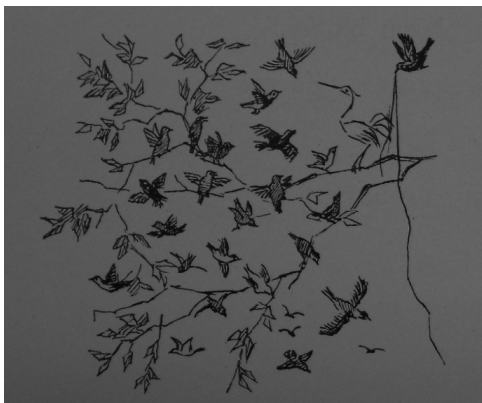
Het prinsesje en de gouden vogel (1902)

Afb. 37. Anna Wijthoff, *Het prinsesje en de gouden vogel*, 1902 (Henriëtte Wijthoff)

ontdekt, ze spaken over haar. Ze bewonderden haar zeker, haar, de gouden vogelprinses. Ze daalde neder op een slanke, witten berk. In een sierlijke bocht droeg ze de glinsterende staartveeren, den kop stak ze fier omhoog en haar ééne oog zag uitdagend neer op een troepje musschen vinken en meesjes’.

Op het eerste oog lijkt de illustratie (afb. 37) niet veel details te bevatten en zou het slechts een decoratieve functie kunnen hebben. Als je beter kijkt zie je echter dat de houding van gouden vogel rechts arrogant is: zijn snavel steekt de lucht in, en de staart hangt trots. De vogel straalt precies uit wat de vogels in het verhaal van haar vinden.

Afb. 38. Anna Wijthoff, *Het prinsesje en de gouden vogel*, 1902 (Henriëtte Wijthoff)

Op de tweede illustratie (afb. 38) verandert de houding van de vogel, zelfs zijn kop is minder arrogant.

‘„ga jij maar naar ’t paleis, verguld, onnut ding,” spotte een musch. „je hoort bij die andere prinses, die ook niet werken kan, maar niet bij ons.” „maar hij zal een herinnering aan ons meenemen,” schreeuwde de spreeuw. Hij stak den langen, gelen bek vooruit – pik – pik – pik – en bij elken pik liet er een steek los van de mooie gouden staartveeren. Toen nam hij het gouddraad stevig vast en trok en trok – en eerst toen de geheele sierlijke staart niet meer was dan één lange draad, liet de spreeuw los.’

Anne heeft het moment getekend dat de vogel zelf ook verbaasd is over het lospeuteren en –trekken van de draad van de staart. Ze blijft hiermee erg dicht bij de tekst en probeert niet twee handelingen of emoties in één illustratie te stoppen. De volgende constatering van het verhaal is namelijk niet terug te zien op de tekening.

‘doch de arme, gehavende vogel liet den kop hangen. Weg was alle pronk, alle schoonheid’.

Afb. 39. Anna Wuythoff, omslag van *Het prinsesje en de gouden vogel*, 1902 (Henriëtte Wuythoff)

Uit de illustraties op zich zelf is geen verhaal op te maken. De tekst is nodig om het verhaal te begrijpen. Daarnaast dienen te illustraties ook om het gevoel van het verhaal over te brengen. Ze weerspiegelen in de eerste illustratie de arrogantie van de vogel, en in de tweede de verbazing.

Het prinsesje en de gouden vogel (afb. 39) is een moraliserend verhaal. Het prinsesje, dat verandert in een gouden vogel, durft niet tegen de vogel op het schilderij uit te spreken dat ze hem erg mooi vindt. Als zij zelf in een

vogel verandert, bekritisieren de andere vogels het arrogante gedrag van de gouden vogel en het prinsesje. De vogels trekken het draad van de gouden vogel los, waardoor zij weer verandert in een prinses. Dan beseft ze zich dat ze erg ongelukkig is. Ze komt tot inkeer en staat haar kroon af en zet deze op de lijst van de gouden vogel. De illustratie op de voorkant van het boekje is erg algemeen, en heeft geen directe betrekking op het verhaal. Het is meer decoratief van aard.

Nijenheugel (1904)

**Afb. 40. Anna Wijthoff, *Nijenheugel*, 1904
(Mevrouw van Osselen-van Delden)**

Het plaatsen van een illustratie (afb. 40) voor de titelpagina was heel normaal in de boekjes van Mevrouw van Osselen-van Delden. Ook in *Nijenheugel* begint het boek met een illustratie waarop een meisje uit de gegoede burgerij in een tuin staat samen met haar hond. Deze eerste illustratie is een schets van het milieu waarin het verhaal zich afspeelt. Er is geen duidelijke link met de tekst.

**Afb. 41. Afb. Anna Wijthoff, *Nijenheugel*, 1904
(Mevrouw van Osselen-van Delden)**

De tweede illustratie (afb. 41) in *Nijenheugel* wijkt af van de lijn die we tot nu toe konden ontdekken. Anna blijft niet meer zo dicht bij de tekst als dat ze voorheen deed. We zien een scene van drie dames in een bootje, waarbij een onze kant op kijkt en roeit. De andere twee kijken de andere kant op. In de tekst wordt echter veel meer verteld over deze scene. De middelste vrouw gaat voor het eerst mee varen in het bootje van de twee buitenste kinderen. Alvorens zij in het bootje stappen, moeten ze de boet dweilen en met een pollepel leegscheppen zodat ze niet nat worden. Als ze eenmaal uit varen zijn willen ze niet over de vergeet-mij-nietjes heen varen want dit vinden zij zonde. Ook wordt er in het verhaal verteld dat er lelies in bloei staan.

Anna heeft geen andere handeling getekend dan enkel het varen. Ze had in dit geval ook het leegscheppen van de boot af

kunnen beelden. Details zijn achterwegen gelaten. De vergeet-mij-nietjes zijn niet te zien, net zoals de lelies. Tussen de personen is ook geen communicatie zichtbaar, terwijl in de tekst dialogen gehouden worden terwijl ze aan het varen zijn. De illustratie krijgt bijna een decoratief karakter, in plaats van dat het uitbeeldt wat niet in de tekst gezegd kan worden.

Kleine Betje uit de pastorie (1925)

Afb. 42. Anna Wijthoff, *Kleine Betje uit de pastorie*, 1925 (Henriëtte Wijthoff)

Kleine Betje uit de pastorie is een relatief dik boekje met slechts één illustratie midden in het boek. Onder de afbeeldingen staat een tekstregel waarin te lezen is wat er op de afbeelding gebeurt.

'Hein, Betje en Dirk brachten hen naar de Posthoorn.'

De illustratie (afb. 42) beeldt niet meer uit dan wat eronder geschreven staat. Sterker nog, op de afbeelding lijkt zich veel meer af te spelen dan er gezegd wordt in de tekst. Hein en Dirk laten namelijk hun mand vallen en zouden daarom te laat kunnen zijn voor de koets. Anna tekent meer dan er daadwerkelijk gebeurt.

'De lente zat in de lucht en er lag een groene waas, als een fijne sluier, over de boomen. De struiken hadden al kleine blaadjes en de vogels zongen om 't hardst.'

Details komen niet erg naar voren in de tekening, al zou je de beschrijving van de natuur wel terug kunnen zien in de arcering.

Een bijzondere plek in het oeuvre

In het oeuvre van Anna is de verschijning van het verhaal en illustratie *Oliebollen* in het bijvoegsel (afb. 43) *Onze Kinderen* van *Het algemeen handelsblad* van 14 maart 1908 zeer apart. In dit nieuwsblad is de vertelling *Oliebollen* te lezen. Naast de illustratie wordt ook de tekst toegeschreven aan Anna Wijthoff. Dit zou betekenen dat zij zich ook tenminste een keer op het pad van korte verhaaltjes voor de jeugd heeft gewaagd.⁵⁷

Afb. 43. Anna Wijthoff, illustratie bij *Oliebollen*, 1908

⁵⁷ [Anna] Wijthoff, 'Oliebollen', *Onze Kinderen*. Bijvoegsel van het Algemeen Handelsblad, 14 maart 1908.

Anna besproken door de critici

In de landelijke en regionale media kwamen kinderboeken regelmatig ter sprake. Echter waren de stukken doorgaans erg kort en hadden ze vaak iets weg van een aankondiging van een nieuw boek. Critici doken weinig de diepte in, waardoor Wouters hen ervan verwijt hun opvoedende taak niet serieus te nemen.⁵⁸

Enkele kritieken gaan in op de boeken geschreven door Henriëtte Wijthoff, mevrouw van Osselen-van Delden en M.E. Fabius-Cremer Eindhoven. De illustraties van Anna Wijthoff werden regelmatig besproken.

Onbekend werk herkend

Nog voordat Anna überhaupt bekend was als illustratrice, wordt haar stijl en techniek herkend door de critici van de krant. Zij is dan nog niet lang werkzaam als illustratrice want in een kritiek uit 1897 wordt gezegd dat 'in dit laatste boek [M.E. Fabius-Cremer Eindhoven, *De pastorie: eene vertelling voor de jeugd*, Amsterdam 1897 (Allert de Lange)] zijn plaatjes (afb. 44) te zien van een nog onbekende hand'. De recensent maakt de vergelijking met het boek *Dreumesje* van Henriëtte Wijthoff uit datzelfde jaar: 'al werd die teekenaars bij het eerste boek niet genoemd, stellig zijn ook die plaatjes van hare hand.' Ondanks dat Anna nog niet lang werkzaam is als illustratrice in 1897 is zij direct geliefd. Er wordt geschreven dat men hoopt dat de Amsterdamse uitgever Allert de Lange vaker gebruik gaat maken van de kunsten van Anna Wijthoff, want 'met meer oefening zal deze teekenaars het zeker tot goede verlichting brengen.' Dat Allert de Lange⁵⁹ in zee gaat met deze illustratrice wordt zelfs als een opluchting gezien, want uitgeverys zouden volgens de recensent niet begrijpen dat het illustreren van boeken meer is dan het verfraaien van een band, hoewel hij daar ook niet warm voor draait.⁶⁰ De recensent deelt daarmee de visie van Wouters en neemt de opvoedende taak van de criticus op zich.

Afb. 44. Anna Wijthoff, *De pastorie: eene vertelling voor de jeugd*, 1897 (M.E. Fabius-Cremer Eindhoven)

Anna vergeleken met haar tijdgenoten

In vergelijking met haar tijdgenoten, wordt Anna in een positief daglicht geplaatst. De prenten van Anna tonen aan dat 'een gewassen tekening niet soo'n ding vol vlekken behoeft te wezen als enkele vroeger genoemde plaatjes van Koppenol geworden zijn.'⁶¹

⁵⁸ Wouters 1977 (zie noot 38), p. 15.

⁵⁹ Anoniem, 'Kunst en Wetenschappen. 'Caecilia'', Algemeen Handelsblad, 1 december 1897.

⁶⁰ Het is mogelijk dat Allert de Lange het werk van Anna Wijthoff heeft leren kennen bij Arti & Amicitiae in Amsterdam. Beiden waren lid van deze kunstenaarsvereniging.

Helmond 1980 (zie noot 29), p. 9.

⁶¹ Anoniem 1897 (zie noot 58).

Koppenol (1865-1946) schilderde landschappen, stadsgezichten, interieurs en stillevenen. Het is goed mogelijk dat hij een bekende was van Mevrouw van Osselen-van Delden want van 1910 tot 1913 woonde en werkte hij in Nunspeet op de Veluwe.

Als in 1904 een uitgebreide kritiek verschijnt over de tentoonstelling van *Arti & Amicitiae* in Amsterdam, wordt Anna in een adem genoemd met kunstschilder Zoetelief Tromp. Samen met zijn werk, zou het werk 'van een blond meisje' van Anna nog tot 'de goede der verzameling behoren.' A.C. Loffelt noemt helaas geen namen van kunstenaars die volgens hem minder goed uit de verf komen.⁶²

Lof over stijl

In regionale en landelijke dagbladen verschenen tevens een aantal kritieken over boeken die met name vanwege het werk van Anna geprezen leken te worden. 'Het boek *Dreumesje* van Henriëtte Wijthoff (1897, Allert de Lange) 'is werkelijk prachtig uitgegeven en het ontleent zijn waarde vooral aan de geestige teekeningen waarmede Anna Wijthoff het illustreerde.' aldus de recensent van het stadsblad uit de woonplaats van Anna Wijthoff *Het nieuws van den dag: de kleine courant*.⁶³ Hij sluit hiermee aan bij de visie van Gerhard die graag 'humor en geest' zag terug komen in kinderboekillustraties. Bovenstaand commentaar uit 1897, dat bijna een lofrede kan worden genoemd, staat niet op zichzelf. In datzelfde jaar is de recensent van het Algemeen Handelsblad, op een mildere manier, positief over het werk van Anna Wijthoff in de jeugdboeken *Dreumesje; Frank en Paula* (afb. 30, 31, 32, 33); en *Het geheim van de pastorie* (afb. 44): 'het zijn geen lijntekeningen, maar de tekeningetjes zijn zuiver en eerlijk uitgevoerd; de omstreken staan flink op het papier en de kinderfiguurtjes zijn aller aardigst gedaan'.⁶⁴ In tegenstelling tot de kritiek uit 1897 waarin gezegd werd dat het vooral de geestige tekeningen van Anna Wijthoff zijn waardoor het boek gewaardeerd moet worden, sluit deze criticus aan bij de gedachte van Wouter: de illustraties moeten zuiver en eerlijk worden uitgevoerd om van hoge kwaliteit te zijn.

In veel kritieken werd er niet in detail ingegaan op de het werk van Anna. Vaak bleef het enkel bij een positief waardeoordeel, zonder dat er aangegeven werd waarom dit zo was. Een enkele kritiek bespreekt het werk van Anna specifiek. Zo worden haar kinderfiguurtjes op zijn best beschouwd wanneer ze niet tegen een kamer- of bosachtergrond worden geplaatst. Dan zijn ze minder scherp getekend. Dit komt tot uiting in de boekjes *Frank en Paula* (afb. 30, 31, 32, 33); en *Het geheim van de pastorie* (afb. 44).⁶⁵

Anna's stijl is nooit negatief besproken, maar de kritieken waren wel altijd beknopt. Wouters wijdde dat aan een gebrek aan lef om hun opvoedende taak in te vullen. Kritieken bestaan uit een opsomming van een aantal recent verschenen boeken. In een kritiek in november 1898 staat geschreven dat verschillende schrijfsters rondom Sint Nicolaas met regelmaat boekjes publiceren. Anna heeft een aantal van deze geïllustreerd. Over het boekje *De Verheiden's* van M.E. Fabius-Cremer Eindhoven wordt geschreven dat het voorzien is van een viertal goede illustraties. Ook *Het Petekind van Sint-Nicolaas* (afb. 12, 14) van Henriëtte Wijthoff bevat 'beeldige plaatjes – naar gewassen teekeningen'. Anna wordt niet bij elk boekje herkend als illustrator, terwijl zij ook deze boekjes heeft geïllustreerd. Een voorbeeld hiervan is *Het schoorsteenvegertje* (1898) (afb. 7) welke geschreven is door Henriëtte Wijthoff. Deze kritiek verscheen in *Het nieuws van den dag: De kleine courant* waar een jaar eerder het werk van Anna nog uitgebreid werd besproken. De vraag is of de recensent de

⁶² Anoniem, 'Beeldende kunst. Tentoonstelling in „Arti“ IV', *Het nieuws van den dag: kleine courant*, 12 december 1904.

⁶³ Anoniem, 'Leestafel. Meisjesboeken', *Het nieuws van den dag: kleine courant*, 29 november 1897.

⁶⁴ Anoniem 1897 (zie noot 58).

⁶⁵ Anoniem 1897 (zie noot 58).

tekeningen van Anna Wijthoff nu niet de moeite waard vindt om uitgebreid te benoemen of te bespreken.⁶⁶

Tevens in 1897 verschijnt er in het *Algemeen Handelsblad* een uitgebreid stuk over werk van Anna Wijthoff. De indruk wordt gewekt dat de aanleiding van het schrijven van het stuk de uitgeverij Allert de Lange was, want aan de hand van zijn naam worden enkele boeken genoemd. In tegenstelling tot de vorige kritiek wordt Anna uitgebreid besproken ondanks dat het gaat om een bespreking van de eenvoudigere uitgaves dat *Het Schoorsteenvegetje* (1898) (afb. 7) en *Ook een held* (1898).⁶⁷

Opvallend is dat Anna in 1912 slechts bij naam genoemd wordt als illustrator van het boek *Adam en Lilli* (1912) (afb. 20, 21, 22) door mevrouw van Osselen-van Delden. Hetzelfde geldt voor de bespreking van het boek *Kinderen als wij* (1895) van Henriëtte Wijthoff in dezelfde kritiek. Het artikel kan eerder worden gezien als een beknopte beschrijving dan dat de recensent ingaat op de kwaliteit van de illustraties of het verhaal.⁶⁸

Eind 1925 verschijnt in *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad* een groot kritiek waarin Anna's werk in het boekje *Kleine Betje uit de pastorie* (1925) (afb. 19) door Henriëtte Wijthoff. Dit is het laatste illustratieve werk dat van Anna zal verschijnen na een pauze van drie jaar. Ook dit werk wordt positief ontvangen en vergeleken met haar vroegere werk. De kritiek sluit aan bij de gedachtegang van Gerhard: 'Wat een vooruitgang van de hele lijn bij vroeger vergeleken. Wat een losheid, wat een echte kinderlijkheid meestal; wat een gezonde humor, wat een gevoeligheid zonder sentimentaliteit, wat een vermindering van oudeman-achtigheid.' Anna's werk wordt als modern geclassificeerd, maar de recensent plaatst wel een kanttekening: 'Het is een geschikt verhaal voor meisjes van 12 jaar ongeveer, maar ik heb zo'n idee dat de werkelijke waarde van het boek – het, als ik het zo noemen mag 'oude geurtje' de moeders meer zal treffen dan de jeugd'. Deze nuance heeft niet alleen betrekking op de illustraties, maar op het hele voorkomen van het boekje maar met name de tekst. De recensent vervolgt: 'Ik ben een beetje bang dat de kinderen het verhaal wat saai en niet levendig genoeg zullen vinden. En toch is het zoo grappig om in onzen stellen tijd te lezen over een eeuw geleden. Wat zagen de kinderen er toen mal uit en wat werden ze naar ons gevoel streng en Spartaans opgevoed!'.⁶⁹

Tekst of illustratie?

In de discussie over het goede kinderboek speelde de rol van illustratoren eigenlijk maar een kleine rol. De waardering werd voornamelijk toegekend op basis van de tekst. Schrijvers werden gezien als de ware kunstenaars van boeken.⁷⁰

Eerder is aangetoond dat er recensenten waren die van mening waren dat de illustraties van Anna Wijthoff de voornaamste reden waren voor het prijzen van de jeugdboekjes. Ook lijken de illustraties soms de aanleiding voor het bespreken van een jeugdboekje: in sommige kritieken worden eerst de illustraties van Anna Wijthoff bekritiseerd en vervolgens worden er een aantal boeken die zij geïllustreerd heeft besproken.⁷¹ Toch zie je in de conclusie van een aantal kritieken nuances optreden.

In de vroegste kritiek uit 1885 wordt evenveel waarde gehecht aan de uitgever Delsman en Nolthenius, de schrijfster Henriëtte Wijthoff als haar zus Anna Wijthoff bij de tot standkoming van het boek *Kinderen als wij*. 'Henriëtte Wijthoff, die de verhaaltjes schreef, Anna Wijthoff die de plaatjes tekende en de heren Delsman & Nolthenius te Amsterdam, die

⁶⁶ Anoniem, 'Boekbeoordeling', Het nieuws van den dag: kleine courant, 11 november 1898.

⁶⁷ Anoniem, 'Nieuw uitgaven', Algemeen Handelsblad, 13 november 1898.

⁶⁸ Anoniem, 'Kinderboeken', Leeuwarder courant, 18 november 1912.

⁶⁹ Anoniem, 'Voor de St. Nicolaas-tafel.', Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad, 25 november 1925.

⁷⁰ De Bodt & Kapelle 2003 (zie noot 11), p. 16.

⁷¹ Anoniem 1897 (zie noot 58).

de uitgevers zijn, hebben te zamen een knap boekje doen verschijnen.' Deze toon en gespreide aandacht wordt voort gezet: 'De inhoud, vertellingen voor jongens en meisjes, is onderhoudend, eenvoudig en lief, de plaatjes – er zijn er zes – zijn smakelijk en aardig. Het bandje is mooi. Wat wil men nog meer. Heel wat kinderen zullen van dit bundeltje genieten. Die voorspelling is niet te gewaagd.'⁷²

Een recensent van het Algemeen Handelsblad is in 1897 niet pessimistisch over het vervolg van de boekjes *Frank en Paula* (afb. 30, 31, 32, 33); en *Het geheim van de pastorie* (afb. 44). Deze boekjes zullen hun weg wel vinden en dat komt met name door de teksten. Het boekje *Het geheim van de pastorie* [de ander is van Van Osselen-van Delden] van M.E. Fabius Cremer is 'een aardig verhaal, eenvoudig en begrijpelijk en toch ook niet alledaags. Voor dergelijke verhalen bevat de schrijfster de nodige fantasie.'⁷³

In een kritiek wordt Anna zelfs in een adem met haar zus Henriëtte genoemd. Zo wordt in 1898 geschreven dat *Het petekind van St. Nikolaas* (afb. 12) gemaakt is door Henriëtte en Anna Wijthoff: 'een keurig boekje met aardige plaatjes'. Ook andere boekjes worden besproken, zoals *Het schoorsteenvegertje* (Afb. 7) en *Ook een held*, beide van Henriëtte Wijthoff. Er wordt geen concrete afweging gemaakt. Tussen de regels door kun je echter lezen dat de recensent meer weg is van het verhaal dan de illustraties. De eenvoudigere uitgaves van *Het schoorsteenvegertje* en *Ook een held* 'lijken hem aardiger dan die van het [luxe uitgegeven] St. Nicolaas vertelseltje.'⁷⁴ Hieruit kun je opmaken dat men in de waardering van een jeugdboek meer afgaat op het verhaal dan de bijgevoegde illustraties.

Dat de vertelling meer gewaardeerd wordt dan de illustraties van Anna Wijthoff blijkt ook uit een kritiek uit 1898. De recensent verwachtte het boekje van mevrouw Fabius-Cremer Eindhoven: 'En eindelijk *De Verheiden's* (afb. 24) door Fabius-Cremer Eindhoven, die ook al meer dan een aardig boekje heeft voor weer wat oudere kinderen geschreven wordt.' Het is duidelijk dat de recensent met name het boek om die reden waardeert. Al helemaal door de wat ongemakkelijk toevoeging onderaan de kritiek: 'De plaatjes in *De Verheiden's* (afb. 24) zien er beter uit dan de wat onbeholpen prentjes in *Corrie en de kabouterjies*'.⁷⁵ Dit laatste boekje is ook door Anna Wijthoff geïllustreerd, maar geschreven door B.E. van Osselen-van Delden.

In 1904 verschijnt er een kritiek over het boek *Klaartje* van 'Tante Elisabeth', pseudoniem van B.E. van Osselen-van Delden, waarin vermeld wordt dat het boek geïllustreerd is door Anna Wijthoff. In deze kritiek gaat de aandacht alleen uit naar het verhaal. Zo wordt genoemd dat Nellie [van Kol] in het voorwoord van dit boek schrijft dat 'het zo eenvoudig en bescheiden als de schrijfster zelf – maar ook even goed, rein en hartelijk als zij' is geschreven. 'Tante Elisabeth houdt veel van kinderen, dat ze niettegenstaande haar hoge leeftijd nog een boekje voor hen schreef. .. Een aardig en vriendelijk boekje dat naar wij hopen in veel kinderhanden komen zal.'⁷⁶ Er is geen aandacht voor de illustraties, maar wellicht komt dat in dit geval ook omdat de hoge leeftijd van de schrijfster bijzonder is en aanleiding was om de verschijning van het boek te vermelden.

Aan het eind van Anna's carrière in 1925 verschijnt er in *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad* een groot kritiek waarin de recensent het belang van kinderboeken en de bijdragen van zowel schrijver als illustrator erkent. De kritiek richt zich speciaal op *Kleine Betje uit de pastorie* (afb. 19) van Henriëtte Wijthoff. 'Een schat van kinderboeken hebben we te bespreken. Wat hebben we toch een groot aantal kinderschrijfsters, of laten we liever zeggen kinderschrijfsters en tekenaars en tekenaresen die de kinderziel weten

⁷² Anoniem, '„Kinderen als Wij.”', De Telegraaf, 20 februari 1895.

⁷³ Anoniem 1897 (zie noot 58).

⁷⁴ Anoniem 1898 (zie noot 66).

⁷⁵ Anoniem 1898 (zie noot 66).

⁷⁶ Anoniem, 'Kinderboeken', De Telegraaf, 28 november 1904.

te peilen en die met hun kostelijke fantasie een vroolijke, blijde grappige mooie en wordelijke fantasie weten te maken voor het oog en oor van het kind.⁷⁷

Anna tentoongesteld

Naast kritieken over illustraties van boeken werd er in de landelijke en regionale pers ook aandacht aan tentoonstelling waaraan Anna heeft deelgenomen. In veel gevallen blijft dit enkel bij een naamsvermelding.⁷⁸

Opvallend is de kritiek die gepubliceerd wordt in 1904 naar aanleiding van de jaarlijkse tentoonstelling van Arti & Amicitiae. Er is slechts zeer beknopt aandacht voor Anna. Over haar werk wordt gezegd dat er een 'aardige schets' van een lezend meisje te zien is. Anderen, zoals de kunstschilders Jan Veth en Willy Sluiters, worden uitgebreid bekritiseerd. Toch is het feit dat Anna genoemd wordt een aanwijzing dat haar werk gewaardeerd wordt, want op deze tentoonstelling waren zo'n 272 werken te zien.⁷⁹

⁷⁷ Anoniem 1925 (zie noot 68).

⁷⁸ Anoniem, *'Wetenschap en kunst'*, Het nieuws van den dag: kleine courant, 3 mei 1902.

⁷⁹ Anoniem 1904 (zie noot 32).

Conclusie

Anna Wijthoff werkte als illustratrice van kinderboekjes en schilderde portretten en genrestukken. Ze leefde van het familiekapitaal dat haar opa verdiend had met de suikerraffinaderij P.G.N. Wijthoff & Zn, welke op dat moment een van de grootste van Amsterdam was. Ondanks dat Anna tussen 1895 en 1915 jaarlijks deel nam aan ledententoonstellingen van Arti et Amicitiae in Amsterdam en andere tentoonstellingen, zijn er weinig sporen terug te vinden dat zij daar ook daadwerkelijk veel werken verkocht.

In de illustraties van Anna speelde kinderen vaak een hoofdrol. Deze waren meestal afkomstig uit de gegoede burgerij. Een enkele keer waren het kinderen uit het werkersmilieu. Dit is logisch want dit hing samen met het werk dat zij illustreerde. Zo schreef mevrouw van Osselen-van Delden, die uit de gegoede burgerij kwam, verhalen met een biografisch karakter en Henriette Wijthoff leefde van een familiekapitaal.

Illustreeren werd nauwelijks erkend als ambacht. Dit ging hand in hand met het ontbreken van een specialistische illustratorenopleiding. Ondanks het gebrek aan erkenning, woedde er toch een discussie over 'het goede kinderboek' onder invloed van klassentegenstellingen en cultuurverval rond 1880. Illustratoren streefden een artistiek, pedagogisch of sociaal ideaal na. Twee auteurs schreven aan het begin van de twintigste eeuw een artikel waarin zij hun visie op het kinderboek uiteen zetten en waarin zij ook voorbeelden aanhaalden. In 1905 schreef de pedagoog J.W. Gerard onder invloed van de Duits Kunsterziehungsbewegung dat kinderen al op jonge leeftijd kunstonderwijs moesten krijgen om zo een redelijk mens te worden dat onderscheid kan maken tussen goed en slecht. D. Wouters hield er in de basis hetzelfde idee op na in zijn artikel in 1913, maar vindt dat prenten voornamelijk eerlijk en realistisch moesten zijn. Illustraties mochten van Gerhard 'humor en geest' bevatten. In de praktijk hield dat in dat Gerard de illustraties van Anna Wijthoff benoemt als een goed voorbeeld omdat 'hare kinderen en dieren zijn zoo echt natuurlijk, vol leven en beweging' zijn. Wouters zegt niet specifiek iets over de illustraties van Anna Wijthoff maar zou deze ook eerlijk kunnen vinden want Anna wijkt in haar illustraties niet ver af van de tekst en zijn weinig kunstzinnig of vernieuwend zoals werk van haar tijdgenoot Sijtje Aafjes bijvoorbeeld wel is.

Anna's werk vernieuwde tijdens de ruim 30 jaar dat zij als illustrator werkte slechts beperkt. Ze werkte altijd met (gewassen) pentekening en gebruikte nooit kleur in haar illustraties. Ze afbeeldingen waren vaak vlekkelig en weinig gedetailleerd en hoe wel ze soms een uitstapje maakte en zelfs met gewassen pentekening een lakschoentje kon weergeven. Dit weinig vernieuwende karakter past bij de tijd, aangezien er zowel door uitgevers, schrijver en critici over het algemeen niet werd aangemoedigd tot vernieuwing tot Wouters grote spijt. Hij vond dat het de taak van de critici was om uitgevers, schrijvers en illustratoren door middel van kritieken op te voeden om zo bekwaam te worden in het herkennen van kwaliteit. Rond 1900 was er eerder sprake van artistieke beperking dan van vernieuwing. Kwaliteit werd met name gemaakt door kleine details en gezichtsuitdrukking.

Ondanks dat wij de illustraties van Anna Wijthoff tegenwoordig vaak als saai zullen beschrijven, zeker gezien de kleurrijke en moderne illustraties van de iets jongere Sijtje Aafjes, hadden critici een heel andere mening over het werk van Anna Wijthoff. Allereerst was er natuurlijk Gerhard die Anna omschreef als een van de beste van de tijd. Anonieme critici uit de krant waren ook zeker onder de indruk van haar werk. Nog voordat zij goed en wel bekend was, werd al gezegd dat ze hoopten dat uitgeverij Allert de Lange nog vaker met haar zou gaan werken.

In de kritieken die geschreven werden over de boeken waarin illustraties van Anna verschenen is nog iets op te merken. Meer dan eens werd geschreven dat een boekje [Dreumesje (1897)] 'werkelijk prachtig uitgegeven [is] en het ontleent zijn waarde vooral aan de geestige teekeningen waarmede Anna Wijthoff het illustreerde.' Het was zowel de

techniek als de stijl waarin een boekje was uitgevoerd wat gewaardeerd werd door de critici. Echter was de ene criticus het meer eens met Gerhard vanwege de geestige tekeningen, terwijl de ander mee ging met Wouters: 'het zijn geen lijntekeningen, maar de tekeningetjes zijn zuiver en eerlijk uitgevoerd; de omstreken staan flink op het papier en de kinderfiguurtjes zijn aller aardigst gedaan' [over *Dreumesje; Frank en Paula* (afb. 30, 31, 32, 33); en *Het geheim van de pastorie* (afb. 44)].

Ondanks dat sommige critici best grote uitspraken doen wat betreft het belang van de illustraties van Anna Wijthoff, waren de kritieken vaak niet langer dan enkele regels. Vaak had een kritiek veel weg van enkel een aankondiging van een boek. Volgens Wouters was dit een teken dat critici hun taak als opvoeders niet serieus namen, maar het kan ook een teken van de tijd zijn in die zin dat er weinig erkenning aan het illustratoren vak gegeven werd, dus waarom dan uitgebreide kritieken schrijven?

Naast de kritieken waarin er een grote waardering aan Anna Wijthoff werd toegekend, waren er ook kritieken waarin Anna niet genoemd werd, of zelf de illustraties helemaal niet ter spraken kwamen.

Nu is natuurlijk de vraag of Anna in de schaduw van haar zus werkte, of dat dit genuanceerder lag. Allereerst moet worden opgemerkt dat in de regel niet de illustratoren, maar de schrijvers werden gezien als de kunstenaar van het boek. Rond 1900 was er geen specifieke opleiding voor illustratoren en het maken van kunst was slechts een vrijetijdsbesteding voor welgestelde dames tot het moment dat ze voor de kinderen moesten zorgen. Deze positie van de vrouw sluit aan bij het verschijnsel dat Anna niet genoemd werd als illustrator op de titelpagina van de boekjes van Mevrouw van Osselen-van Delden. Anders dan je wellicht zou vermoeden werd zij wel genoemd op de titelpagina van de boekjes van haar zus Henriëtte, waardoor ze eerder in de schaduw van haar achternicht dan van haar zus zou hebben gewerkt. Daarnaast kan ik gezien een aantal forse uitspraken onder de critici concluderen dat Anna Wijthoff zeker als illustrator werd gewaardeerd, maar dat over het algemeen, geheel in lijn met de tijd, een groter belang werd gehecht aan de schrijver. Echter noemt is het wel opvallend dat de pedagoog J.W. Gerhard Anna vernoemd als een van de beste illustratoren van de tijd, boven mannelijke tijdgenoten zoals Theo Hoytema en L.W.R. Wenckebach.

Concluderend werkte Anna Wijthoff in zekere maten in de schaduw van haar zus Henriëtte, maar nog meer in de schaduw van haar achternicht Mevrouw van Osselen-van Delden. Ondanks dat dit past in de tijd waarin zij leefde wordt het werk van Anna door een van de belangrijkste critici genoemd als de beste illustraties van die tijd waardoor er gezegd kan worden dat zij als illustratrice zeker gewaardeerd werd.

Literatuurlijst

Boeken

- Bakker, Joppe, *Tekenend voor toen. Norm en vorm van illustratie in Nederlandse kinderboeken 1890-1940*, Den Haag 1984.
- Bodt, Saskia de & Kapelle, Jeroen, *Prentenboeken: Ideologie en illustratie. 1890-1950*, Amsterdam 2003.
- Gerhard, W., 'De aesthetische opvoeding der jeugd.' In: *Studies in Volkskracht*, tweede serie, nr. IV. Bohn, Haarlem 1905.
- Groot, Marjan, *Vrouwen in de Vormgeving. 1880-1940*, Rotterdam 2007.
- Helmond, Toke van, *100 jaar Allert de Lange*, Amsterdam 1980.
- Kapelle, Jeroen, *Thee, tuin en atelier. Thee, tuin en atelier. Schildersechtpaar Jan Kleintjes en Hedwig Kleintjes-van Osselen*, Zutphen 1999.
- Kinderen, A.J. der, *Rijksakademie van Beeldende Kunsten*, Amsterdam 1909
- Klarenbeek, Hanna, *Penseelprinsessen en broodschilderessen. Vrouwen in de beeldende kunst 1808-1913*, Bussum 2012,
- Lintsen, H.W. (red.), *Geschiedenis van de techniek in Nederland. De wording van een moderne samenleving 1800-1890. Deel I. Techniek en modernisering. Landbouw en voeding*, Zutphen 1992.
- Meijer, Conny, 'B.E. van Osselen van Delden', in: *Lexicon jeugdliteratuur*, juni 1988.
- Scheen, Pieter, 'Witkamp jr, Ernest Sigismund ('Ernst')', in: *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, 's-Gravenhage 1981.
- Scheen, Pieter, 'Anna Catharina Frederika Wijthoff' in: *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, 's-Gravenhage 1981, p. dl. 2.
- Schoonderwoerd den Bezemer, Richard van, *Schrijven is een worsteling en een genade'. Enkele medespelers binnen de protestants-Christelijke jeugdliteratuur 1900-1945*, in: 'Literatuur zonder leeftijd', afl. 64, vol. 18, 2004.
- Wouters, D., *Over het illustreren van leesboeken voor kinderen*, Bussum 1913, herdruk: Schiedam 1977.
- Wyer, Mary e.a., *Women, Science, and Technology: A Reader in Feminist Science Studies*, Maryland 2013.

Archieven

- Van Kerkhoven Archief < <http://theefamiliearchief.homestead.com/PAR9.pdf>>
- Noord-Hollands Archief (NHA), Archief van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten (RBK), Chronologisch overzicht van de hoogleraren-directeuren 1870-1997 [1989], bnr. 90.
- Noord-Hollands Archief (NHA), Archief van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten (RBK), stamregister van studenten 1870-1997, bnr. 90.
- Stadsarchief Amsterdam, Archief van het Museum Fodor (1968-1992), bnr. 5446.
- Stadsarchief Amsterdam, Archief van Tentoonstelling van Levende Meesters, schilderijendagboek van de Commissie van de Tentoonstelling van Levende Meesters 1892.
- Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD), Verslag en naamlijst der leden van de Maatschappij Arti et Amicitiae gevestigd te Amsterdam.

Krantenartikelen

- Anoniem, 'Familiebericht', Oprechte Haarlemsche Courant, 28 november 1861.
- Anoniem, 'Kunst en Letteren', De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad, 2 maart 1887.
- Anoniem, '„Kinderen als Wij.“', De telegraaf, 20 februari 1895.
- Anoniem, 'Leestafel. Meisjesboeken', Het nieuws van den dag: kleine courant, 29 november 1897.
- Anoniem, 'Kunst en Wetenschappen. 'Caecilia', Algemeen Handelsblad, 1 december 1897.
- Anoniem, 'Kijkjes op de tentoonstelling van vrouwenarbeid. XXVI', Het nieuws van den dag: kleine courant, 15 september 1898.
- Anoniem, 'Opera Italiana', De Telegraaf, 20 oktober 1898.
- Anoniem, 'Boekbeoordeling', Het nieuws van den dag: kleine courant, 11 november 1898.
- Anoniem, 'Nieuwe Uitgaven', Algemeen Handelsblad, 13 november 1898.
- Anoniem, 'Wetenschap en kunst', Het nieuws van den dag: kleine courant, 3 mei 1902.
- Anoniem, 'Tentoonstelling van Kunstwerken, vervaardigd door leden van Arti.', De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad, 17 april 1904.
- Anoniem, 'Kinderboeken', De Telegraaf, 28 november 1904.
- Anoniem, 'Beeldende kunst. Tentoonstelling in „Arti“ IV', Het nieuws van den dag: kleine courant, 12 december 1904.
- A[nn]a Wijthoff, 'Oliebollen', Onze Kinderen. Bijvoegsel van het Algemeen Handelsblad, 14 maart 1908.
- Anoniem, 'Nieuw uitgaven', Algemeen Handelsblad, 19 oktober 1912.
- Anoniem, 'Kinderboeken', Leeuwarder courant, 18 november 1912.
- Anoniem, 'De Nederlandsche kinderbond', De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad, 17 januari 1917.
- Anoniem, 'Voor de St. Nicolaas-tafel.', Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad, 25 november 1925.
- Anoniem, 'Mej. A.C.F. Wijthoff tachtig jaar', in: De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad, 27 oktober 1943.

- Anoniem, 'Letteren', Leeuwarder Courant: hoofdblad van Friesland, 13 januari 1949.

Websites

- www.humanitarisme.nl
- <http://faculty.evansville.edu/ck6/bstud/Wijthoff.html>

Afbeeldingenlijst van illustraties

- Afb. 1. Anna Wijthoff, *Meisje met waterbloemen*, 1887, olieverf op doek, 72x60 cm, Amsterdam, Amsterdam Museum.
Foto: <http://am.adlibhosting.com/amonline/advanced/detail.aspx>
- Afb. 2. Anna Wijthoff, illustratie in *Zangvogeltje* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1894 (Delsman & Nolthenius), pentekening, afmeting onbekend, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 3. Anna Wijthoff, *Stilleven met fruit*, datering onbekend, aquarel, 32 x 55,5 cm, verblijfplaats onbekend.
Foto: Vendu Notarishuis, Rotterdam.
- Afb. 4. Anna Wijthoff, *Meisjeskopje*, ca. 1930, olieverf op doek, afmetingen onbekend, Deventer, Historisch Museum.
Foto: Historisch Museum, Deventer.
- Afb. 5. Ernst Witkamp, *Studie van een jonge vrouw*, 1894, olieverf op paneel, 40,7 x 31,8 cm, verblijfplaats onbekend.
Foto: Simonis en Buunk.
- Afb. 6. Anna Wijthoff, illustratie in *Frank en Paula* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 7. Anna Wijthoff, illustratie in *Het schoorsteenvegertje* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1898 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 8. Anna Wijthoff, illustratie in *Schaapsherder op de Elspeeterheide* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1906 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 9. Anna Wijthoff, illustratie in *Arthur's viool* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1914 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.

- Afb. 10. Anna Wijthoff, illustratie in *Twee vrinden* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1914 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 11. Anna Wijthoff, illustratie in *Sneeuwvlokje* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1899 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 12. Anna Wijthoff, illustratie in *Het petekind van Sint-Nikolaas* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1898 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 13. Anna Wijthoff, omslag van *Sneeuwvlokje* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1899 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 14. Anna Wijthoff, omslag van *Het petekind van Sint-Nikolaas* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1898 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 15. Anna Wijthoff, illustratie in *Ons thuis* (verzameld door Leopold en Henriëtte Wijthoff), Haarlem 1906 (Vincent Loosjes) pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 16. Anna Wijthoff, illustratie in *De lastige ekster* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1909 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 17. Anna Wijthoff, illustratie in *Het meisje uit Amerika* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1909 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 18. Anna Wijthoff, illustratie in *Philip de schaapsherder* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1915 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.

- Afb. 19. Anna Wijthoff, illustratie in *Kleine Betje uit de pastorie* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Apeldoorn 1925 (Kroeseklaar), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 20. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk I uit *Adam en Lilli* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1912 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 21. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk II uit *Adam en Lilli* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1912 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 22. Anna Wijthoff, kopversiering hoofdstuk IV uit *Adam en Lilli* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1912 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 23. Anna Wijthoff, illustratie in *Grootmoeder en kleinzoon* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1905 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 24. Anna Wijthoff, illustratie in *De Verheidenen's* (door M.E. Fabius-Cremer Eindhoven), Amsterdam 1898 (Alert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 25. Anna Wijthoff, illustratie in *Elsje* (door A.C. Kuiper), Amsterdam 1906 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 26. Anna Wijthoff, illustratie in *De Spion* (door A.J. van Rije en A.C. Houbolt), Amsterdam 1899 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 27. Anna Wijthoff, illustratie in *Het jodinetje uit Elspeet* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1901 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.

- Afb. 28. Anna Wijthoff, illustratie in *Odo de batavenknaap* (door A.J. van Rije en A.C. Houbolt), Amsterdam 1901 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 29. Anna Wijthoff, illustratie in *Zangvogeltje* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1894 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 30. Anna Wijthoff, illustratie in *Frank en Paula* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 31. Anna Wijthoff, illustratie in *Frank en Paula* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 32. Anna Wijthoff, illustratie in *Frank en Paula* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 33. Anna Wijthoff, illustratie in *Frank en Paula* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 34. Anna Wijthoff, illustratie in *Een kippengeschiedenis* (door Henriëtte Wijthoff) Amsterdam 1901 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 35. Anna Wijthoff, illustratie in *Een kippengeschiedenis* (door Henriëtte Wijthoff) Amsterdam 1901 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 36. Anna Wijthoff, illustratie in *Een kippengeschiedenis* (door Henriëtte Wijthoff) Amsterdam 1901 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.

- Afb. 37. Anna Wijthoff, illustratie in *Het prinsesje en de gouden vogel* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1902 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 38. Anna Wijthoff, illustratie in *Het prinsesje en de gouden vogel* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1902 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 39. Anna Wijthoff, illustratie in *Het prinsesje en de gouden vogel* (door Henriëtte Wijthoff), Amsterdam 1902 (Allert de Lange), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 40. Anna Wijthoff, illustratie in *Nijenheuvel* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1904 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 41. Anna Wijthoff, illustratie in *Nijenheuvel* (door Mevrouw van Osselen-van Delden), Amsterdam 1904 (Allert de Lange), gewassen pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 42. Anna Wijthoff, illustratie in *Kleine Betje uit de pastorie* (door Henriëtte Wijthoff), Apeldoorn 1925 (Kroesklaas), pentekening, collectie Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur.
- Afb. 43. Anna Wijthoff, illustratie bij *Oliebollen*, 1908, pentekening,
Foto: www.delpher.com
- Afb. 44. Anna Wijthoff, illustratie in *De pastorie: eene vertelling voor de jeugd* (door M.E. Fabius-Cremer Eindhoven), Amsterdam 1897 (Allert de Lange), gewassen pentekening, Den Haag, Koninklijke Bibliotheek.
Foto: Auteur
- Afb. 45. Anna Wijthoff, *Crocussen*, 1913, olieverf op doek, 29x31cm, Amsterdam, privécollectie.
Foto: R.P. Siekerman (Beelddocumentatie RKD).
- Afb. 46. Anna Wijthoff, *titel onbekend*, olieverf op doek, 26x32cm, Amsterdam, privécollectie.
Foto: R.P. Siekerman (Beelddocumentatie RKD)

Afbeeldingenlijst van schilderijen

Afb. 1. Anna Wijthoff, *Meisje met waterbloemen*, 1887, olieverf op doek, 72x60 cm, Amsterdam, Amsterdam Museum.

Foto: <http://am.adlibhosting.com/amonline/advanced/detail.aspx>

Afb. 45. Anna Wijthoff, *Crocussen*, 1913, olieverf op doek, 29x31cm, Amsterdam, privécollectie.

Foto: R.P. Siekerman (Beelddocumentatie RKD).

Afb. 3. Anna Wijthoff, *Meisjeskopje*, ca. 1930, olieverf op doek, afmetingen onbekend, Deventer, Historisch Museum.
Foto: Historisch Museum, Deventer.

Afb 4. Anna Wijthoff, *Stilleven met fruit*, datering onbekend, aquarel, 32 x 55,5 cm, verblijfplaats onbekend.
Foto: Vendu Notarishuis Rotterdam.

Afb. 46. Anna Wijthoff, *titel onbekend*, olieverf op doek, 26x32cm, Amsterdam, privécollectie.
Foto: R.P. Siekerman (Beelddocumentatie RKD).

Bijlagen

Bijlage I

Lijst van boeken geïllustreerd door Anna Wijthoff

- Henriëtte Wijthoff, *Zangvogeltje. Pinksterverstelling*, Amsterdam 1894, (Delsman & Nolthenius).
- Henriëtte Wijthoff, *Piet en Pietertje*, Amsterdam 1894 (Delsman & Nolthenius).
- Henriëtte Wijthoff, *Kinderen als wij: vertellingen voor jongens en meisjes*, Amsterdam 1895 (Delsman & Nolthenius).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Frank en Paula*, Amsterdam 1897 (Allert de Lange).
- M.E. Fabius-Cremer Eindhoven, *De pastorie: eene vertelling voor de jeugd*, Amsterdam 1897 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Dreumesje*, Amsterdam 1897 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Het schoorsteenvegertje*, Amsterdam, 1898 (Allert de Lange).
- A.J. van Rije en E.C. Houbolt, *Herman's eerste zeereis*, Amsterdam 1898 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Het petekind van Sint-Nikolaas*, Amsterdam 1898 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Ook een held*, Amsterdam 1898 (Allert de Lange).
- M.E. Fabius-Cremer Eindhoven, *De Verheiden's*, Amsterdam 1898 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Sneeuwvlokje*, Amsterdam 1899 (Allert de Lange).
- Bertha Elisabeth van Osselen-van Delden, *'s Winters op Beukenwoud*, Amsterdam 1899 (Allert de Lange).
- A.J. van Rije en E.C. Houbolt, *De spion: een verhaal uit het jaar 1672*, Amsterdam 1899 (Allert de Lange).
- Christine ten Hove, *Lientje's kinderjaren: een verhaal voor meisjes*, Amsterdam 1899 (E.L.E. van Dantzig/L.J. Veen).
- Mevrouw van Osselen-van Delden, *De familie Dolijn*, Amsterdam 1899 (Allert de Lange).
- A.J. van Rije en E.C. Houbolt, *De jonge gijzelaar: een verhaal uit het begin van den Tachtigjarigen oorlog*, Amsterdam 1900 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Een kippengeschiedenis*, Amsterdam 1901 (Allert de Lange).

- Bertha Elisabeth van Osselen-van Delden, *'t Jodinetje van Elspeet: een boek voor jongens en meisjes*, Amsterdam 1901 (Allert de Lange).
- A.J. van Rije en E.C. Houbolt, *Odo de Batavenknaap*, Amsterdam 1901 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Het klaverblad van vieren*, Amsterdam 1901 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Het prinsesje en de gouden vogel*, Amsterdam 1902 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *De familie Godard*, Amsterdam 1903 (Allert de Lange).
- A.C. Kuiper, *Alleen in een kleine stad*, Haarlem 1903 (Vincent Loosjes).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Hansje Rozengarde*, Amsterdam 1904 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Nijenheuvel*, Amsterdam 1904 (Allert de Lange).
- Tante Elisabeth, *Klaartje*, Amsterdam 1904 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Grootmoeder en kleinzoon*, Amsterdam 1905 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *De schaapskooi op de Elspeeter heide*, Amsterdam 1906 (Allert de Lange).
- Verzameld door Katharina Leopold en Henriëtte Wijthoff, *Ons Thuis: verhalen en versjes voor kinderen van 6-10 jaar*, Haarlem 1906 (Vincent Loosjes). Illustraties van verschillende illustratoren.
- A.C. Kuiper, *Elsje*, Haarlem 1906 (Vincent Loosjes).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *De Moore's*, Amsterdam 1907 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *De lastige ekster*, Amsterdam 1908 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *'s Winters op Beukenwoud*, Amsterdam 1908 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Het meisje uit Amerika: een boek voor jongens en meisjes*, Amsterdam 1909 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Corrie en de kaboutertjes*, Amsterdam 1909 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *De kleine Frits: een boek voor jongens en meisjes*, Amsterdam 1910 (Allert de Lange).

- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Hansje Rozengarde*, Amsterdam 191? (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Adam en Lilli*, Amsterdam 1912 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Arthur's viool*, Amsterdam 1914 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Twee vrinden*, Amsterdam 1914 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Philip de schaapherder*, Amsterdam 1915 (Allert de Lange).
- Mevrouw Van Osselen-van Delden, *Baas Willen: een boek voor jongens en meisjes*, Amsterdam ca. 1920 (Allert de Lange).
- Henriëtte Wijthoff, *Het knechtje van Harm Heins*, Velsen 1922 (Algemeenen Nederlanschen Geheel-onthoudersbond).
- Henriëtte Wijthoff, *Kleine Betje uit de pastorie: een vertelling uit den ouden tijd*, Apeldoorn 1925 (Kroeseklaas).

Bijlage II

Lijst van schilderijen door Anna Wijthoff

- Anna Wijthoff, *Fantaisie*, datering onbekend (voor of in 1887), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Voor het feest*, datering onbekend (voor of in 1890), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Stilleven*, datering onbekend (voor of in 1891), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Voorjaar*, datering onbekend (voor of in 1891), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Bedouïnen*, datering onbekend (voor of in 1892), aquarel, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Schuurtje*, datering onbekend (voor of in 1892), aquarel, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Stilleven*, datering onbekend (voor of in 1893), aquarel, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Lezende vrouw*, datering onbekend (voor of in 1894), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Cornelis*, datering onbekend (voor of in 1895), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Kalveren*, datering onbekend (voor of in 1895), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Maartje*, datering onbekend (voor of in 1895), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *De vier Heemskinderen*, datering onbekend (voor of in 1896), aquarel, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Meisje met waterbloemen*, 1897, olieverf op doek, 72x60 cm, Amsterdam, Amsterdam Museum.
- Anna Wijthoff, *Na schooltijd*, datering onbekend (voor of in 1900), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Eend*, datering onbekend (voor of in 1903), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Haakstertje*, datering onbekend (voor of in 1903), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.

- Anna Wijthoff, *Lezend kind*, datering onbekend (voor of in 1904), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Het ontbijt*, datering onbekend (voor of in 1904), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *In den lectuur verdiept*, datering onbekend (voor of in 1904), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Eene Noord-Hollandsche*, datering onbekend (voor of in 1905), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Lezende oude man*, datering onbekend (voor of in 1907), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Moeder en kind*, datering onbekend (voor of in 1907), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Studie*, datering onbekend (voor of in 1908), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Jongens kop*, datering onbekend (voor of in 1909), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Naaistertje*, datering onbekend (voor of in 1910), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Helena*, datering onbekend (voor of in 1912), materiaal onbekend, afmeting onbekend, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *Meisjeskopje*, ca. 1930, olieverf op doek, afmetingen onbekend, Deventer, Historisch Museum.
- Anna Wijthoff, *Stilleven met fruit*, datering onbekend, aquarel, 32 x 55,5 cm, verblijfplaats onbekend.
- Anna Wijthoff, *De eierenverkoopster*, datering onbekend, materiaal onbekend, afmetingen onbekend, verblijfplaats onbekend.⁸⁰

⁸⁰ Volgens Jeroen Kapelle, assistent conservator Beelddocumentatie 19^e eeuw van het Rijksbureau voor Kunsthistorisch documentatie en specialist in vroeg 20^e eeuw illustraties. Mailwisseling van 9 december 2013.

Bijlage III

Lijst van tentoonstellingen van Anna Wijthoff

- Tentoonstelling Levende Meesters, Amsterdam oktober 1887 (Arti et Amicitiae)
no. 279. *Meisje met waterbloemen* (schilderij) (f. 300,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij,
Amsterdam april 1889
no. 142. *Fantaisie* (tekening) (f. 80,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij,
Amsterdam oktober 1890
no. 220. *Voor het feest* (f. 400,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij,
Amsterdam april 1891
no. 133. *Stilleven* (tekening)
no. 134. *Meisjeskopje* (tekening)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Rotterdam 1891
no. 497. *Voorjaar* (schilderij) (f.150,00)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Amsterdam september 1892
no. 561. *Bedouïnen* (aquarel) (f. 60,00)
no. 562. *Schuurtje* (aquarel) (f. 50,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij,
Amsterdam april 1893
no. 142. *Prentjes kijken* (tekening) (f. 40,00)
- Tweede Internationale tentoonstelling Levende Meesters, Arnhem 1893
no. 434. *Schuurtje* (aquarel) (f. 60,00)
no. 435. *Stilleven* (aquarel) (f. 60,00)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Rotterdam 1894
no. 507. *Stilleven* (aquarel) (f. 75,00)
no. 508. *Lezende vrouw* (schilderij) (f. 300,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Portretten door Leden der Maatschappij,
Amsterdam augustus-september 1895
no. 69. *Cornelis* (f. 100,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen enz. door Leden der
Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1895
no. 144. *Maartje* (aquarel) (f. 80,00)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Amsterdam 1895
no. 457. *Lezende vrouw* (schilderij)
no. 458. *Kalveren*. (schilderij)

- Internationale tentoonstelling van schilderijen, afdeling I, Maastricht 1896
no. 351. *Lezende vrouw* (schilderij) (f. 300,00)
- Internationale tentoonstelling van aquarellen, tekeningen, pastellen enz. afdeling II, Maastricht 1896.
no. 453. *De vier Heemskinderen*. (aquarel) (f. 200,00)
- Tentoonstelling Stedelijk Museum Haarlem 1898
meerdere aquarellen⁸¹
- Tentoonstelling voor vrouwenarbeid, Den Haag 1898
Dreumesje van Henriëtte Wijthoff (1897, Amsterdam, Allert de Lange) (illustratie)⁸²
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1899
no. 175. *Stilleven* (tekening) (f. 100,00)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Amsterdam september 1899
no. 336. *Meisjeskop* (schilderij) (f. 100,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij, Amsterdam april 1900
no. 166. *Na schooltijd* (tekening) (f. 300,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen door Leden der Maatschappij, Amsterdam april 1901
no. 212. *Meisjeskop* (f. 100,00)
no. 213. *Lezend kind* (f. 100,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april 1902
no. 198. *Eend* (schilderij) (f.200,00)
no. 199. *Haakstertje* (schilderij) (f. 125,00)
- Ledententoonstelling Arti et Amicitiae, Amsterdam april/mei 1903
no. 198. *Eend* (f. 200,00)
no. 199. *Haakstertje* (schilderij) (f. 125,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april-mei 1904
no. 244. *Het ontbijt* (schilderij) (f. 300,00)
no. 245. *In de lectuur verdiept* (schilderij) (f. 250,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april-mei 1905
no. 218. *Appelen* (schilderij) (f. 125,00)

⁸¹ Anoniem 1898 (zie noot 35).

⁸² Anoniem 1902 (zie noot 77).

- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen en Beeldhouwwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1905
no. 228. *Eene Noord-Hollandsche* (schilderij) (f. 150,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april-mei 1907.
no. 226. *Lezende oude man* (schilderij)
- Tentoonstelling Levende Meesters, Amsterdam september 1907
no. 466. *Moeder en kind* (schilderij) (f. 300,00)
nr. 467. *Stilleven* (schilderij) (f. 200,00)
no. 468. *Haakstertje* (schilderij) (f. 150)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Kunstwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april-mei 1908
no. 192. *Studie* (schilderij)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen en Beeldhouwwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1909
no. 210. *Jongenskop* (tekening) (f. 150,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen en Beeldhouwwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1910
no. 211. *Naaistertje* (tekening) (f. 200,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Schilderijen en Beeldhouwwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam oktober-november 1912
no. 222. *Helena* (schilderij) (f. 200,00)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling ten bate van het Koninklijk Nationaal Steuncomité, januari 1915
no. 168. (schilderij)
- Arti et Amicitiae, Tentoonstelling van Teekeningen en Beeldhouwwerken door Leden der Maatschappij, Amsterdam april-mei 1915
no. 217. *Lezend kind* (schilderij) (f. 150)

Bijlage IV

Henriëtte Wijthoff

Clara Henriëtte Wijthoff (Amsterdam 1861 – Apeldoorn 1949) woonde anders dan haar zus Anna niet haar hele leven in Amsterdam, maar verhuisde in ieder geval naar Apeldoorn. Henriëtte schreef een twintigtal boekjes voor kinderen.⁸³ De meeste boekjes van haar hand bevatten een of meerdere illustraties, allemaal van haar jongere zus Anna. Henriëtte schreef zelf verhalen, maar maakte ook samengestelde bundeltjes met Jacoba F.D. Mossel (in 1898, 1910 en 1911). Anders dan de boekjes van mevrouw van Osselen-van Delden hadden haar verhaaltjes geen direct herleidbaar biografisch karakter. Ondanks dat wij ze nu als erg moraliserend zouden opvatten, werd dat in haar tijd veel minder gedaan.⁸⁴ Henriëtte Wijthoff plaatste deugden zoals nederigheid, belangeloosheid en hulpvaardigheid op een voetstuk. Op deze manier probeerde ze kinderen op te voeden via haar boekjes.

Henriëtte Wijthoff was niet alleen als schrijfster van jeugdboeken bezig met het opvoeden van kinderen, maar tevens als lid van de Nederlandsche Kinderbond in Amsterdam. Deze organisatie werd in 1891 opgericht door Caroline van der Hucht en Marie Jungius met als doel humaniteit, rechtvaardigheid en barmhartigheid bij de kinderen in te prenten. Om dit te bewerkstelligen organiseerde de bond om de twee weken bijeenkomsten van ongeveer vijftien kinderen van acht tot zestien jaar waar de vrouwelijk commissieleden voor voorlezen, liedjes zongen en platen bekeken.⁸⁵

Naast kinderboekenschrijfster was Henriëtte Wijthoff ook werkzaam als operette componiste. Daarnaast was ze een voorvechtster van geheel onthouding en de dierenbescherming.⁸⁶

⁸³ Anoniem, *'Familiebericht'*, Opregte Haarlemsche Courant, 28 november 1861.

⁸⁴ Anoniem, *'Nieuw uitgaven'*, Algemeen Handelsblad, 19 oktober 1912.

⁸⁵ Anoniem, *'De Nederlandsche kinderbond'*, De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad, 17 januari 1917.

⁸⁶ Anoniem, *'Letteren'*, Leeuwarder Courant: hoofdblad van Friesland, 13 januari 1949.

Bijlage V

B.E. van Osselen van Delden

Bertha Elisabeth van Osselen-van Delden (1847, Diepenheim, – 1936, Heerde) begon pas op latere leeftijd met schrijven. Samen met haar man Jean Corstianus van Osselen (...) , burgemeester van Putten en later ook notaris van Nunspeet, kregen zij vier kinderen. Een van hen, Hedwig (1871-1936), zou later enkele boekjes van haar moeder illustreren.⁸⁷⁸⁸ Ondanks dat Mevrouw van Osselen- van Delden pas jeugdboekjes ging schrijven nadat haar kinderen het huis uit waren, werd zij toch genoemd als sterschrijfster van de uitgeverij Allert de Lange in Amsterdam.⁸⁹

Tussen 1890 en 1915 schreef Mevrouw van Osselen-van Delden meer dan 25 boekjes voor kinderen.⁹⁰ Veruit de meeste verschenen bij uitgeverij Allert de Lange in Amsterdam. Een enkeling werd gedrukt bij Van Holkema en Warendorf, Amsterdam of H.J.W. Becht, Amsterdam. Boekjes van Mevrouw van Osselen van Delden werden met regelmaat herdrukt dus zullen ongetwijfeld populair zijn geweest.⁹¹ Een aantal van haar boeken werden geïllustreerd. Opvallend is dat nooit de illustrator vermeld werd op het titelblad. Uit het signatuur kunnen we opmaken dat de illustraties in de vroege jaren gemaakt werden door dochter Hedwig, maar veruit de meeste boeken zijn geïllustreerd door achternicht Anna Wijthoff.⁹²

Verhalen van Mevrouw van Osselen-van Delden hebben vaak een relatie met haar eigen leven. Zo spelen ze vaak af op de Veluwe, waar zij zelf ook het grootste gedeelte van haar leven heeft gewoond.⁹³ Mevrouw van Osselen-van Delden schreef ook boekjes in series. Haar eerste boekje *Hansje Rozengarde* (1891) gaat over een meisje dat doordat haar vader als schilder in het buitenland woont, en haar moeder dood is, bij een oud vrouwtje op de hei woont. Zij hoop ooit haar vader terug te zien. Op school leert ze een jongen kennen die ontdekt dat Hansje goed kan tekenen. Dan ontmoet ze haar vader die net terug is gekomen uit het buitenland. In het vervolg op *Hansje Rozengarde, De schaapskooi op de Elspeeter hei* (1906), is Hansje een schilder. Zij komt met haar gezin de vakantie doorbrengen in Elspeet.

Ook de boekjes *De kleine Frits* (1893), *De familie Dolijn* (1899) 's *Winters op Beukenwoud* (1908) en *Arthur's Viool* (1914) vormen een serie, spelen zich af op de Veluwe en zijn, met uitzondering van de eerste, geïllustreerd door Anna Wijthoff. De boekjes gaan over de familie Dolijn en zijn geïnspireerd zijn op het gezin van haar grootouders van haar moeders kant, de familie Kerkhoven. Zo komt onder andere het faillissement van grootvader Kerkhoven naar voren. Hij had zijn kapitaal in een mislukte inpoldering gestoken.⁹⁴

⁸⁷ Biografische gegevens ontleed van Kerkhoven Archief <
<http://thefamiliearchief.homestead.com/PAR9.pdf>> (20 februari 2014)

⁸⁸ Meijer 1988 (zie noot 7).

⁸⁹ Helmond 1980 (zie noot 29), pp. 9-13.

⁹⁰ Helmond 1980 (zie noot 29), pp. 9-13.

⁹¹ Meijer 1988 (zie noot 7).

⁹² Kapelle 1999 (zie noot 7).

⁹³ Meijer 1988 (zie noot 7).

⁹⁴ Meijer 1988 (zie noot 7).